

B&B
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA

Diplomsko delo višješolskega strokovnega študija
Program: Logistično inženirstvo
Modul: Cestni promet

VOJNE NA OBMOČJU JUGOSLAVIJE MED LETOMA 1990 IN 1999

Mentor: mag. Zvezdan Marković
Lektor: Ivan Ceganec, prof. slov. in zgod.

Kandidat: Jaka Pirc

Kranj, september 2022

ZAHVALA

Za vso pomoč in nasvete se zahvaljujem mentorju mag. Zvezdanu Markoviću.

Za vso podporo in potrpežljivost se zahvaljujem svoji družini. Zahvaljujem se tudi lektorju Ivanu Cepancu, ki je mojo diplomsko nalogo jezikovno in slovnično pregledal.

IZJAVA

Študent Jaka Pirc izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom mag. Zvezdana Markovića.

Skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah dovoljujem objavo tega diplomskega dela na spletni strani šole.

Dne _____

Podpis: _____

POVZETEK

Diplomsko delo v prvem delu analizira vzroke za razpad Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Osredotoči se na kulturni pojasnjevalni model, etnično sovraštvo, model enake krivde in nacionalizme voditeljev bivših republik SFRJ, krivdo medijev in propagande, ekonomski ter ideološki model. Vzroki za razpad so pravzaprav mešanica vseh pojasnjevalnih modelov. Razumeti jih moramo celostno oziroma obravnavati vse, za vsako bivšo republiko SFRJ posebej. Kriza v bivši SFRJ je kulminirala z nasilnim razpadom te države in se nadaljevala v krutih medetničnih spopadih na njenem ozemlju. V drugem delu smo opisali vojno v Sloveniji, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini (BiH), na Kosovu in nazadnje še napad Severnoatlantskega zavezištva (NATA) na ZRJ. Vojne so se odvijale med letoma 1991 in 1999. V večini so bile posledica agresivne politike Slobodana Miloševića in njegove težnje po veliki Srbiji. Avtorji delno krivdo pripisujejo tudi hrvaškemu predsedniku Franju Tudjmanu, ki sta skupaj s Slobodanom Miloševićem Jugoslavijo pognala v vojno.

KLJUČNE BESEDE

- razpad SFRJ,
- vojne v SFRJ,
- medetnični spopadi,
- Teritorialna obramba Republike Slovenije (TO RS),
- Jugoslovanska ljudska armada (JLA).

ABSTRACT

The thesis in the first part, analyzes the causes of the collapse of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY). It focuses on the cultural explanatory model, ethnic hatred, the model of equal guilt and nationalism of the leaders of the former republics of the SFRY, the guilt of the media and propaganda, the economic and ideological model. The causes of the breakup are actually a mixture of all the explanatory models. We have to understand them holistically, or treat them all separately for each former republic of the SFRY. The crisis in the former SFRY culminated in the violent disintegration of that country and continued in cruel inter-ethnic conflicts on its territory. In the second part of the assignment, we described the war in Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, and finally the attack of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) on the FRY. The wars took place between 1991 and 1999. They were mostly the result of Slobodan Milošević's aggressive policy and his desire for a greater Serbia. The authors also attribute partial blame to Croatian President Franjo Tuđman, who, together with Slobodan Milošević, pushed Yugoslavia into war.

KEYWORDS

- disintegration of the SFRY
- wars in SFRY
- inter-ethnic conflicts
- Territorial Defense of the Republic of Slovenia (TDRS)
- Yugoslav People's Army (YPA)

KAZALO

1	UVOD.....	1
1.1	Predstavitev problema	1
1.2	Namen in cilj naloge	1
1.3	Omejitve pri pisanju	1
1.4	Metode dela.....	1
2	VZROKI ZA RAZPAD JUGOSLAVIJE	2
2.1	Kulturni pojasnjevalni model	2
2.1.1	Etnične skupnosti	3
2.1.2	Religija	4
2.1.3	Vprašanje jugoslovanske identitete	5
2.2	Etnično sovraštvo	6
2.3	Model enake krivde in nacionalizmi voditeljev.....	6
2.4	Model krivde medijev in propagande	8
2.5	Ekonomski model	10
2.5.1	Slovenija.....	10
2.5.2	Hrvaška	10
2.5.3	Bosna in Hercegovina	11
2.5.4	Srbija in Črna gora (ZRJ).....	13
2.6	Ideološki model.....	14
2.6.1	Vzpon nacionalizmov.....	14
2.6.2	Religijski nacionalizmi.....	14
2.6.3	Etnični nacionalizmi	15
2.6.4	Ideja velike Srbije	15
2.6.5	Ideja velike Hrvaške	16
3	VOJNA V SLOVENIJI.....	18
3.1	Majniška deklaracija	18
3.2	Desetdnevna vojna za Slovenijo	19
3.2.1	Prvi spopadi med TO RS in JLA	19
3.2.2	TO RS obkoli JLA in zasede mejne prehode	19
3.2.3	Brionska deklaracija	20
4	VOJNA NA HRVAŠKEM.....	20
4.1	Faza specialne vojne	21
4.2	Faza velikosrbske vstaje.....	21
4.3	Faza vojaških spopadov	22
4.4	Faza miru in faza pogajanj ob vojaških spopadih.....	23
4.5	Faza zaključnih operacij	24
5	VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI.....	25
5.1	Prva faza spopadov: leto 1992	25
5.2	Druga faza spopadov: leto 1993	26
5.3	Tretja faza spopadov: leto 1994.....	27
5.4	Četrta faza spopadov: leto 1995	27

6	VOJNA NA KOSOVU IN NAPAD NATA NA ZRJ	28
6.1	Napad NATA na ZRJ	30
7	ZAKLJUČKI	30
8	LITERATURA IN VIRI	34

KRATICE IN AKRONIMI

BDP:	bruto domači proizvod
BiH:	Bosna in Hercegovina
CIA:	Central Intelligence Agency (Centralna obveščevalna agencija)
ES:	Evropska skupnost
HDZ:	Hrvatska demokratska zajednica (Hrvaška demokratska skupnost)
JLA:	Jugoslovanska ljudska armada
KFOR:	Kosovo Force
KPJ (ZKJ):	Komunistična partija Jugoslavije (Zveza komunistov Jugoslavije)
NATO:	North Atlantic Treaty Organization (Severnoatlantska pogodbeno organizacija)
NDH:	Nezavisna država Hrvatska (Neodvisna država Hrvaška)
OVK:	Osvobodilna vojska Kosova
OVSE:	Organization for Security and Co-operation in Europe (Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi)
OZN:	Organizacija Združenih narodov
SANU:	Srbska akademija nauka umetnosti (Srbska akademija znanosti in umetnosti)
SAO:	Srbsko avtonomno območje
SDA:	Stranka demokratične akcije
SDS:	Srbska demokratska stranka
SDZ:	Slovenska demokratična zveza
SDZS:	Socialdemokratska zveza Slovenije
SFOR:	Stabilisation Forces in Bosnia and Herzegovina (Stabilizacijska sila v Bosni in Hercegovini)
SFRJ:	Socialistična in federativna republika Jugoslavija
SHS:	Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev
SKD:	Slovenski krščanski demokrati
SR:	socialistična republika
TO:	Teritorialna obramba
UL ZN:	Ustanovna listina Združenih narodov
UNHCR:	United Nations High Commissioner for Refugees (Agencija Združenih narodov za begunce)
UNPROFOR:	United Nations Protection Force (Zaščitne sile Združenih narodov)
ZDA:	Združene države Amerike
ZN:	Združeni narodi
ZNG:	Zbor narodne garde

1 UVOD

1.1 PREDSTAVITEV PROBLEMA

Kriza v nekdanji Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ) se je začela odražati večplastno, in sicer med zveznimi organi in posameznimi konstitutivnimi deli skupne države (republikami in avtonomnima pokrajinama) ter na odnosih med samimi republikami in avtonomnima pokrajinama že v osemdesetih letih 20. stoletja, kulminirala pa je z nasilnim razpadom leta 1991. Medetnične spopade, ki so sledili, smo podrobneje opisali v našem diplomskem delu.

Diplomsko delo je v prvem delu predstavilo različne interpretacije vzrokov za razpad nekdanje Jugoslavije, ki smo jih v zaključku tudi kritično povzeli. Osnovna predpostavka pri tem je bila, da so mnoge razlage pristranske.

V drugem delu smo se osredotočili na vojne v Jugoslaviji, ki so se odvijale med letoma 1990 in 1999. Opisali smo vojno v Sloveniji, na Hrvaškem, BiH, na Kosovu ter napad NATA na takrat združeni Srbijo in Črno goro.

1.2 NAMEN IN CILJ NALOGE

Namen dela je bil predstaviti vzroke za razpad nekdanje Jugoslavije, ki so posledično pripeljali do več vojn na področju njenega ozemlja. Pri tem smo skušali povzeti stališča več avtorjev, ki so nam pomagali razložiti in razumeti dogodke v preteklosti in preprečiti podobne dogodke v prihodnosti. Naš cilj je bil torej osvetlitev tega področja, izsledki pa bodo uporabni pri preučevanju medetničnih odnosov na področju Balkana. Pred samim pisanjem smo si zastavili dve hipotezi, ki smo jih v zaključku dela potrdili, delno potrdili ali ovrgli.

Hipoteze

- **H1:** Vojne v Jugoslaviji so posledica sovražnosti med njenimi narodi.
- **H2:** Vojne v Jugoslaviji so posledica negativnih nacionalizmov.

1.3 OMEJITVE PRI PISANJU

Naša osnovna predpostavka pri raziskovanju je bila, da je literatura na temo, ki jo obravnavamo, pristranska, omejitev pa je dostopnost v arhivih primarnih virov, katerih dostopnost še ni dovoljena.

1.4 METODE DELA

Metode, ki smo jih uporabili pri pisanju:

- deskriptivna metoda: raziskovalni problem smo opisali, pregledali smo strokovno in znanstveno literaturo na tem področju,
- zgodovinska metoda: raziskovalni problem je stvar novejšje zgodovine,
- metoda kompilacije: analizirali smo dela različnih avtorjev, ki so se ukvarjali z enakim raziskovalnim problemom,
- komparativna metoda: primerjali smo različna stališča avtorjev,
- deduktivna metoda: tematiko smo obravnavali od splošnega h konkretnemu problemu.

2 VZROKI ZA RAZPAD JUGOSLAVIJE

2.1 KULTURNI POJASNJEVALNI MODEL

Pri obravnavi kulturnega dejavnika zaznamo avtorje, ki so orientirani v dveh smereh, in sicer zahodne avtorje, ki navajajo odsotnost bistvenih razlik med jugoslovanskimi narodnostmi, ter na drugi strani avtorje slovanskega porekla, ki poudarjajo pomembnost razlikovanja med jugoslovanskimi narodnostmi. Zahodne kulturne interpretacije jugoslovanskega primera so zaradi domnevne neustreznosti dostikrat tarča kritik. Tako Združene države Amerike (ZDA) kot celoten Zahod naj bi povsem napačno interpretirali kulturne in zgodovinske korenine ter dejstva postkomunističnega konflikta na Balkanu.

Po Meštroviću et al. (1993a) ideološka nagnjenost Zahoda po ohranitvi Jugoslavije in to še dolgo po začetku izbruha vojne ter njegova nezmožnost razumevanja kultur, ki tvorijo Balkan, razkrivajo provincialnost Zahoda ter njegovih predvidevanj o izjemni pomembnosti racionalnih t. i. vzrok–posledica povezav v razlaganju fenomena, ki ga svet ne razume povsod enako.

Prav tako Sunic (1994) kritično oceni predvidevanja Zahoda, da vse svetovne kulture vsebujejo njemu enake vrednote, kot so racionalen lasten interes, držanje besede in upoštevanje podpisanih dogovorov, kar naj bi le kazalo na njihovo lastno nezmožnost razumevanja drugih kultur. Zahodne analitike oceni za naivne, saj v svojih raziskavah dojemajo pojav komunizma v SFRJ kot nekaj naključnega. Sunic (1994) in Meštrović et al. (1993a) se strinjajo, da je za slovanske kulture značilno pomanjkanje tradicije reformacije in razsvetljenstva, ki sta bili bistveni za napredek demokracije in kapitalizma na Zahodu.

2.1.1 Etnične skupnosti

Etnična identiteta je kolektivna podobnost med notranjimi člani neke skupnosti oziroma kolektivna različnost v odnosu do neke druge skupnosti. Med številnimi avtorji se pojavljajo skupni elementi etničnega razlikovanja.

V prvi vrsti je to vsekakor *jezik*, ki ima osrednji pomen pri etniji. Tu velja poudariti jezikovno lojalnost, ki je pomembna predvsem na območjih z jezikovnimi elementi sosednjih etnij. Ti so pravzaprav bistvenega pomena pri oblikovanju sklenjenosti etnične skupnosti oziroma njenega etničnega ozemlja. Jezik je torej tisti del, ki spodbudi oblikovanje nekega naroda, da preraste iz nekih jezikovnih dialektov v standarden jezik, ki ga sprejme širša skupnost za svojega edinega (Južnič, 1993).

Naslednji pomemben dejavnik je *etnična distanca*, ki ohranja in utrjuje etnične meje. Pri tem je pomembna zavest o skupnem izvoru, ki prav tako pripomore k boljši povezanosti med posamezniki iste etnične pripadnosti, čeprav posamezniki niso nujno v skupnem sorodstvu (Južnič, 1993).

Zadnja pomembna elementa etničnega razlikovanja sta še *religija* in *barva kože* (Južnič, 1993). Kateri izmed teh kriterijev ima največji vpliv pri razločevanju med etničnimi skupinami, je odvisno od primera do primera, tako v prostoru kot času. Poenostavljeno bi lahko rekli, da je etnična identiteta kolektivna podobnost med notranjimi člani neke skupnosti in njihova različnost v odnosu do neke druge skupnosti. Etnična pripadnost je osnova za potencialno oblikovanje naroda ali nacije (Kostić, 2012).

Področje Balkana je že od nekdaj privlačilo pozornost znanstvenikov zaradi svojega »slovesa nestabilnosti«, ki si ga je pridobilo zaradi dogodkov skozi zgodovino. Avtorji, kot so Meštrovič et al. (1993a), Sunic (1994), Petrović et al. (1996) in Moodie (1995), to geografsko področje povezujejo z družbenim značajem, za katerega je značilna prevlada »srca« oz. čustvenega odziva nad razumnimi odločitvami. Predvidevajo torej, da je t. i. »družbeni značaj« kot kolektivna zavest, ki je skupinska lastnina in vpliva na posameznike. Meštrovič et al. (1993a) zagovarjajo predvidevanje, da imajo vsi v preteklosti potlačeni narodi oz. republike SFRJ svojo kulturo in svoje »značilnosti srca«, ki se razlikujejo od zahodnih, kar pa so politiki, mediji in večina sodobnih sociologov ignorirali.

V delih sodobne sociologije je zaznati skepticizem do koncepta »družbenega značaja« in »značilnosti srca«, večina sociologov ta koncept kritizira kot nesociološkega in politično nepravilnega. Vseeno pa so morali sodobni sociologi priznati tudi pomembnost kulture. Po Meštroviću et al. (1993a) razlike med etničnimi skupinami lahko privedejo do nasilja v različnih koncih sveta.

2.1.2 Religija

V jugoslovanskem prostoru so sobivali ljudje različnih veroizpovedi, zato je na mestu vprašanje, ali je možno jugoslovanski konflikt opredeliti kot religijskega. Meštrović et al. (1996b) vojno v Jugoslaviji označijo kot potencialno nevarnost za destabilizacijo Evrope v času po hladni vojni, kajti dogajala se je v regiji, kjer se stekajo zahodnoslovanske, vzhodnoslovanske in turške kulture ter katolicizem, vzhodno pravoslavlje in islamska vera v občutljivo ravnotežje.

Pri preučevanju religijskega dejavnika znanstveniki posvečajo pozornost predvsem geografski bližini rimskokatoliške, vzhodne pravoslavne in muslimanske vere, politiki Tita in KPJ – ZKJ, vlogi različnih religijskih institucij in avtoritet skozi zgodovino ter državljanškemu konfliktu med etničnimi skupinami različnih religijskih tradicij.

Raziskovalci, kot so Donia in Fine (1994), Malcolm (1994) ter Moodie (1995), so za razumevanje kroga sovraštva in nasilja v regiji med Srbi, Hrvati in Muslimani raziskovali religijsko zgodovino vpletenih strani. Donia in Fine (1994) analizirata vpliv religije vse od naselitve Turkov v Evropi, in sicer se Fine ukvarja z zgodovino Bosne od časa turških osvajanj leta 1463 vse do prihoda avstro-ogrskih sil leta 1878, Donia pa analizira zgodovino regije od prihoda avstro-ogrskih sil do razpada SFRJ. Oba trdita, da do 20. stoletja ni dokazov o etničnih in religijskih konfliktih med Srbi, Hrvati in Muslimani, živečimi v Bosni. Malcolm (1994) trdi, da je bila Bosna ozemlje s politično in kulturno zgodovino, ki se razlikuje od zgodovine katerekoli druge države v Evropi. Poudaril je njeno raznolikost v primerjavi s sosednjima Hrvaško in Srbijo ter jo okarakteriziral kot multikulturno in multireligijsko. Malcolm (1994) tudi trdi, da je bilo v času turške vladavine (1463–1606) v Bosni dovoljeno delovanje krščanskih in židovskih religij. Ob različnih migracijah Hrvatov, Srbov, Vlahov, Židov, Romov in ostalih naseljencev so Turki ob svoji naselitvi v tej regiji ustanovili vladni sistem, ki je populacijo razdelil na polavtonomne religijske skupine. Religija je predstavljala glavni element v narodnostni identiteti ljudi, živečih na Balkanu. Vse je ostajalo tako do 19. stoletja, ko je začela na svojem pomenu pridobivati narodnost med temi medsebojno odvisnimi etničnimi skupinami. V 20. stoletju je pričel pomen religije upadati, kar je posledica procesa sekularizacije, v Jugoslaviji pa tudi posledica ideologije komunističnega režima. V komunističnem sistemu SFRJ je imela religija deprivilegiran položaj in ni predstavljala pomembnejšega družbenega dejavnika (Silber in Little, 1996). Status religije se je po smrti Tita leta 1980 začel spreminjati, kar je sovpadalo s slabenjem komunizma. V tistem času je evidentna vse večja vpetost različnih religijskih institucij v narodnostno vprašanje in njihova podpora nacionalističnim voditeljem republik ter pozneje tudi podpora vojnim aktivnostim (Cigar in Meštrović, 1995; Kunovich in Hodson, 1999; West, 1996). Kar se tiče vloge religijskih institucij in avtoritet ob razpadu SFRJ, ni zaslediti ekstremnih posebnosti.

2.1.3 Vprašanje jugoslovanske identitete

Bivša Jugoslavija je primer neuspešnih integrativnih procesov, ki naj bi pripeljali do oblikovanja skupne državne identitete. Kompleksnost takšnih integrativnih procesov je v svojem delu izpostavil že Kohn (1967), ki je poudarjal, da je težko pričakovati uspešno oblikovanje etnično raznolike države, kjer bi ljudje prevzeli in usvojili skupno identiteto kot državljani države in kot člani političnega sistema, sestavljenega iz skupin, katerih običaji, jezik, religija, etniciteta in zgodovina se sicer bolj ali manj razlikujejo. Težko pa predvsem iz predpostavke, da bodo različne etnične skupine znotraj države težile k ohranjanju lastne suverenosti in identitete.

Sekulić, Massey in Hodson (1994) so empirično raziskali vprašanje jugoslovanske identitete. Avtorji so poudarili isti ali zelo podoben jezik, ki ga govorijo etnične skupine znotraj bivše Jugoslavije, gojijo podobne kulturne navade prehranjevanja, oblačenja ter življenjskega stila, razločevalni dejavnik med njimi predstavlja le različna religijska pripadnost. Avtorji navajajo, da skoraj ni evidence, kjer naj bi te razlike predstavljale zadostno osnovo nacionalističnim težnjam. Kljub omenjenim podobnostim, v času obstoja skupnih držav jugoslovanska identiteta med prebivalci ni zaživela, kot so to pričakovali njeni tvorci.

Podporo prejšnjim trditvam najdemo v različnih popisih prebivalstva od konca I. svetovne vojne naprej. Popis prebivalstva po I. svetovni vojni ni vseboval kategorije »narodnost«, čeprav je šlo za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), kar jasno govori o multinacionalnem karakterju države. V popisu prebivalstva po II. svetovni vojni je kategorija narodnosti že vključena, ne vsebuje pa kategorije »Jugoslovan«, ki pa se prvič pojavi v popisu šele leta 1961. Obravnavana je kot preostala kategorija za tiste, ki se niso opredelili za določeno narodnostno identiteto (Sekulić, Massey in Hodson, 1994).

Na splošno je bilo največ samoopredelitev za Jugoslovana v Hrvaški in Vojvodini ter BiH. BiH in Vojvodina sta bili v bivši SFRJ najbolj narodnostno raznoliki področji in prav tam se je največ ljudi opredelilo za Jugoslovane. Najnižja identifikacija z Jugoslovanom je zabeležena na Kosovu, kjer se je večina populacije identificirala za Albance ali Srba. V popisu prebivalstva iz leta 1981 se je od 22.424.711 prebivalcev SFRJ za Jugoslovane opredelilo le 1.200.000 ljudi, večina so bili partnerji in otroci iz mešanih zakonov, vojaški oficirji, komunisti, državni uradniki in diplomati (Sekulić, Massey in Hodson, 1994).

Lendvai (1991) večinsko zavrnitev jugoslovanske identitete opredeli kot dejstvo, da je bila Jugoslavija država skorajda brez Jugoslovanov, v čemer vidi tudi izvor krize. Sekulić, Massey in Hodson (1994) zaključijo, da so jugoslovansko identiteto najraje sprejeli urbani prebivalci, mladina, predstavniki narodnostno mešanih staršev, člani komunistične partije in posamezni pripadniki narodnostnih manjšin svojih republik.

Le-ti pa so leta 1989 predstavljali manjšino, medtem ko pa so se sile naraščajočega nacionalizma krepile.

2.2 ETNIČNO SOVRAŠTVO

Znanstveniki, ki so se sistematično lotili preučevanja etničnega sovraštva med različnimi jugoslovanskimi narodnostmi, so na podlagi zgodovinskih argumentov ovrgli t. i. »mit o stoletju starih sovražnostih« (med njimi Donia in Fine, 1994; Malcolm, 1994; Woodward, 1995; Sekulić, Massey in Hodson, 1994; Županov, Sekulić in Šporer, 1996; Wachtel, 1998).

Razlaga etničnih sovražnosti v jugoslovanski vojni ni samo nesoglasje na teoretični ravni, temveč je tudi v neskladju z zgodovinskimi dejstvi. Sovraštvo med Srbi in Hrvati ni obstajalo že pred ustanovitvijo jugoslovanske države leta 1918. Čeprav se je v latentni obliki pričelo prebujati na koncu 19. stoletja, še zdaleč ne moremo govoriti o sovraštvu, ki bi bilo staro stoletje. Pred masakri v II. svetovni vojni ni bilo nobenih množičnih in nasilnih konfliktov med Srbi in Hrvati, nikakor ne gre za stoletje star konflikt, ki bi temeljil na notranjem etničnem sovraštvu (Županov, Sekulić in Šporer, 1996).

Stoletje staro sovraštvo bi bilo možno razložiti na primeru albansko-srbskega konflikta, a kljub temu v začetku devetdesetih let 20. stoletja na Kosovu ni potekala albansko-srbska vojna, čeprav so jo nekateri napovedovali (Glenny, 1994; Joffe, 1993; Lendvai, 1991).

Podatke o nasilju med jugoslovanskimi etničnimi skupinami je možno zaslediti šele proti koncu 20. stoletja, torej ob razpadu SFRJ. Do vojne in sovražnosti je najprej prišlo v Sloveniji, kjer je takratna Teritorialna obramba Republike Slovenije (TO RS) ščitila slovensko suverenost in ozemeljsko celovitost. Spopadi so se nato prenesli na Hrvaško med Hrvati in Srbi in kasneje nadaljevali v BiH, kjer je prišlo do vojne med Muslimani in Srbi ter Muslimani in Hrvati (Meštrović et al., 1996b).

2.3 MODEL ENAKE KRIVDE IN NACIONALIZMI VODITELJEV

Model enake krivde prav tako skuša obrazložiti razpad Jugoslavije in predpostavlja, da so vsi voditelji bivših jugoslovanskih republik (agresivni) nacionalisti. Po tem modelu je krivda Slobodana Miloševića, dr. Franje Tudjmana, Alije Izetbegovića, Milana Kučana, Kira Gligorova in Momirja Bulatovića izenačena. Pri tem je treba poudariti, da se vprašanje krivde v veliki meri nanaša na republike, ki so v vojni sodelovale, in seveda na njihove voditelje.

Županov, Sekulić in Šporer (1996) trdijo, da je proces analize pokazal, da je Miloševićeva želja po moči sprožila tiste sile, ki so pripeljale do razpada Jugoslavije

in vojne. Slovenski in hrvaški nacionalizem se kažeta kot reaktivna nacionalizma v odnosu do Miloševićevih dejanj in njegovih poskusov preoblikovanja Jugoslavije.

Warren Zimmermann (1996), zadnji ameriški veleposlanik v Jugoslaviji, ki je deloval od leta 1989 do 1992, poudari pomembno vlogo Slovenije in Hrvaške pri razpadu Jugoslavije. Slovensko politično opozicijo obtoži načrtnega razbitja Jugoslavije, odgovornost hrvaškega predsednika Franja Tudjmana pa zaradi udejanjanja nacionalizma enači z odgovornostjo Slobodana Miloševića (Petić, 2016).

Županov, Sekulić in Šporer (1996) podajo svojo oceno situacije in jo argumentirajo na osnovi zgodovinskega revizionizma in na podlagi podatkov verodostojnih organizacij, ki pa ne govorijo v prid teoriji enake krivde. Navajajo, da bi bila potrebna velika ignoranca dejstev, da bi se enačila dejanja Slobodana Miloševića, ki je od prevzema oblasti leta 1987 grozil in uporabljal vojaško moč pri doseganju svojih ciljev, in dejanja Alije Izetbegovića, ki se je na vsak način skušal izogniti razdružitvi Jugoslavije in uporabi vojaške sile.

Avtorji največjo odgovornost za razpad Jugoslavije pripisujejo »srbskemu imperialistu« Slobodanu Miloševiću, pa tudi hrvaškemu »fašističnemu« voditelju Franju Tudjmanu z očitki, da sta z željo po etnični nadvladi pognala Jugoslavijo v vojno. V manjši meri obremenijo Alijo Izetbegovića, voditelja BiH, delno odgovornost pa pripišejo tudi slovenskemu voditelju Milanu Kučanu. Wilkesova (1995) na podlagi poročil CIE poudari, da večinsko odgovornost nosijo Srbi. CIA je prišla do zaključkov, da so 90 % dejanj t. i. etničnega čiščenja izvedli Srbi (Wilkes, 1995; Meštrović, 1996). Wilkesova (1995) še navaja, da so imeli Srbi prevladujočo večino v vojski in to v vseh republikah, policiji in na drugih visokih položajih v politiki, sodstvu in gospodarstvu, kar so v času krize izkoristili v svoj prid.

Naj na tem mestu teoretično pojasnimo še pojem nacionalizma in kakšno vlogo ima pri etničnih konfliktih. Nacionalizem manjšine lahko pomeni obrambo pred asimilacijsko politiko nacionalizma večine. Po drugi strani skuša večina s svojim nacionalizmom asimilirati manjšino/manjšine v svoje nacionalno telo. Rezultat takega stika ter s tem povezanih nacionalizmov ali nacionalnih, narodnih oziroma etničnih trenj je lahko samo kulturni pluralizem ali pa etnični konflikt (ne nujno vojaški), ki slej ali prej vzpostavi novo razmerje moči med narodi ali etnijami znotraj ene države ali pa enostavno vodi v razdelitev držav (Kostić, 2012).

Toynbee (v Mazower, 2008) pojasnjuje, da medetnični konflikti znotraj ene države niso posledica stika različnih medetničnih skupin ali njihovih identitet, temveč so posledice vsote delovanja destabilizirajočih strukturnih, političnih, ekonomskih in kulturnih faktorjev, ki z zmesjo skrajnega nacionalizma tvorijo nevarno mešanico, ki lahko vsak čas eksplodira in nekaj takšnega se je zgodilo v bivši Jugoslaviji. Država je razpadla v krvavi vojni, toda »tovrstni pokoli« so zgolj skrajna oblika nacionalnega

boja med vzajemno nepogrešljivimi sosedi, ki ga je spodbodla zahodna ideja. Etnično čiščenje v nekdanji Jugoslaviji ni bilo spontan izbruh prvobitnega sovraštva, temveč namerna uporaba organiziranega nasilja paravojaških in vojaških enot proti civilistom. Predstavljalo je skrajno silo, ki so jo potrebovali nacionalisti, da so razbili družbo, ki je bila sicer sposobna prezreti posvetne, razredne in etnične razlike.

Kostić (2012) pojasnjuje, da nacionalne identitete niso razlog za razpad Jugoslavije, so pa ustvarile idealne pogoje, na katerih so nacionalistične logike skozi moderno državo in z njenimi institucijami (političnimi strankami in političnimi mesijanstvu posameznih politikov) popeljale naprej množice narodov v konflikt enega proti drugemu, kasneje pa v dokončno razdelitev države.

2.4 MODEL KRIVDE MEDIJEV IN PROPAGANDE

Mirovni posredniki in zunanji opazovalci dogodkov v nekdanji Jugoslaviji v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so medije v vojnah na tem območju prepoznali kot enega ključnih akterjev. V svojem poročanju omenjajo zlorabo televizije in drugih medijev s strani nacionalistične politike za širjenje sovraštva in nestrpnosti ter vzbujanja občutka ogroženosti. Omenjajo tudi propagando, pretvarjanje, laži, nemoralnost, brezvestnost, populizem in vojno hujskaštvo. Iz njihovih pričevanj je razvidno, da so politične elite prevzele popoln nadzor nad ključnimi mediji, še posebno nad najvplivnejšo televizijo. Nadzor je vključeval odstavljanje neloyalnih in postavljanje lojalnih urednikov, članov uredništva ter novinarjev. Dogajale so se tudi druge oblike zastraševanja in discipliniranja urednikov in novinarjev, nekateri so celo izgubili življenje v nepojasnjenih okoliščinah. To dokazuje, da je bila vloga medijev v vojnah na območju nekdanje Jugoslavije bolj ali manj instrumentalna, kljub temu pa posamezni uredniki in novinarji, skupaj s politiki, nosijo svoj del moralne odgovornosti za spodbujanje in zaostrovanje konfliktnih razmer in zločine, ki so sledili (Malešič, 2012).

Podlago za proučevanje propagande v srbskih in hrvaških medijih je predstavljal teoretični model, ki je zajemal vsebinske, diskurzivne in vizualne ter kontekstualne prvine. Splošna primerjava delovanja medijev na Hrvaškem in v Srbiji na točki vsebinskih prvin modela je pokazala, da so srbski mediji propagando utemeljevali na ogroženosti obstoja srbskega naroda in njegovi pravici, da živi v skupni državi, pri čemer se je propaganda povezovala z ideologijo agresivnega nacionalizma, temelječega na potvarjanju zgodovinskih dejstev in religioznih primeseh. Ključno vlogo pri izvajanju propagande so imele tudi rutinske laži, selektivna izguba spomina in teorija zarote, ki je Srbe prikazovala kot žrtev oblikovanja nove svetovne ureditve po hladni vojni. Hrvaška propaganda je prav tako temeljila na izrazitem nacionalizmu, ki je bil tudi zgodovinsko utemeljen, medtem, ko so bili hrvaški Srbi predstavljeni kot privilegirani narod, ki se upira spremembam. Mediji so uporabili dejstvo, da je bila država žrtev agresije in da je izvajala obrambno vojno.

Propaganda je hkrati širila strah pred pravoslavljem in še posebno pred islamsko vero, ki je dobivala zagon v BiH. Zunanji simboli novonastale države, ki so spominjali na čas II. svetovne vojne, so še dodatno spodbudili strah srbskega prebivalstva pred Hrvati, ki jih je uradna srbska propaganda obravnavala kot genocidni narod. (De)konstrukcijo nacionalnega spomina so mediji v obeh državah spodbujali za uveljavitev novih, praviloma nacionalističnih in tudi verskih vrednot, ki naj zapolnijo vrzel, ki jo je prinesel razpad starega režima. Uporabljena je bila tudi matrica »mi« in »oni«, ki je »drugega« slikala kot nesprejemljivega in ogrožajočega. Skupne točke medijskega poročanja so bile zelo redke, pa še te so bile interpretirane na povsem nasproten način, torej lahko ugotovimo, da so srbski oz. hrvaški mediji, to še posebno velja za obe državni televiziji, slikali dve različni realnosti vojne, kar pomeni, da so jo pokrivali zgolj fragmentarno in celo ritualno (Malešič, 2012).

Analiza diskurzivnih in vizualnih prvin propagande je pokazala, da je v srbskih medijih uporabljen jezik bil zelo dramatičen, celo epski in čustven, poln pretiravanja, z izraženim namenom črno-belega načina prikazovanja realnosti. Za hrvaške medije je bila med drugim značilna uporaba lingvističnega purizma, ki je uveljavljal stare hrvaške izraze in s tem povečeval razliko do srbskega jezika. Kritičnosti do vira informacij v medijih nismo zasledili, prevladovala je opora na srbske oz. hrvaške vire. Značilna je bila tudi uporaba različnih (para)državnih, verskih, vojaških in drugih simbolov, s čimer so propagandisti želeli svoja sporočila povezati z vrednotami, ki jih uporabljani simboli posebej poudarjajo. Vizualna in tekstualna informacija se v medijih pogosto nista ujemali, enako ali podobno besedilo se je pojavljalo ob isti sliki in obratno. Kontekst propagande je ob tem opozoril na pomen poznavanja mednarodnega in notranjega okolja, v katerem mediji delujejo, in politične kulture javnosti. Domneve o obstoju organizirane in hierarhično strukturirane propagandne organizacije, ki bi bila v ozadju delovanja medijev, pa zgolj prek analize medijskih sporočil niso mogli potrditi (Malešič, 2012).

Ostaja še vprašanje pravne odgovornosti za izvajanje agresivne vojne propagande, saj sta tako mednarodno pravo kot tedanje notranje jugoslovansko pravo vojno propagando prepovedovala. Že Društvo narodov je leta 1936 v zvezi z radijskim poročanjem zahtevalo od podpisnic konvencije (tj. 28 držav), da zagotovijo poročanje, ki ne bo spodbujalo k vojni ali dejanjem, ki lahko vodijo v vojno. Nürnberški sodni proces je avgusta 1945 kot zločin proti miru razglasil tako priprave na agresivno vojno kot načrtovanje, iniciiranje ali izvajanje vojnih zločinov. Spodbujevalci takih zločinov niso bili po mnenju sodišča nič manj krivi kot njihovi voditelji, organizatorji in izvajalci. Protisemitski propagandist Julius Streicher, urednik časopisa *Der Stürmer*, ki pri izvajanju nacističnih zločinov ni imel vojaške ali administrativne vloge, je bil zaradi zločinov proti človeštvu obsojen na smrt, ker je s propagandnimi dejanji spodbujal poboje in iztrebljanje ljudi. Po II. svetovni vojni se je za prepoved vojne propagande v 20. členu zavzel Mednarodni pakt o državljanskih

in političnih pravicah. Pri tem je treba poudariti, da Mednarodno sodišče za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije nobenega od obtoženih vojnih zločinov ni obsodilo zaradi izvajanja agresivne in hujskaške vojne propagande, čeprav je dokaznega gradiva na to temo več kot dovolj (Malešič, 2012).

2.5 EKONOMSKI MODEL

Ob vsem povedanem se zastavlja tudi vprašanje, kakšni so bili ekonomski vzroki za začetek oboroženega spopada na ozemlju posameznik republik.

2.5.1 Slovenija

Slovenija je bila največji donator v zvezni proračun Jugoslavije, tako da si zvezna vlada vsekakor ni želela izgubiti svoje najbogatejše republike ravno v času, ko je državo pretresala velika ekonomska kriza. SFRJ je v 80-ih in na začetku 90-ih let 20. stoletja zaznamovala globoka ekonomska kriza – padec bruto domačega proizvoda (BDP), padec bruto investicij v osnovna sredstva, upočasnitev stopnje rasti zaposlenosti in nato še njen padec v letu za 3 % v letu 1990, konstantni padec učinkovitosti investicij, porast kronične inflacije v začetku 80-ih vse do hiperinflacijskega vrha leta 1989. Mednarodna trgovina je konstantno upadala zaradi močnega pritiska na uvoz, ki je nastal zaradi krize zadolževanja in nizke konkurenčnosti cen ter kakovosti jugoslovanskih proizvodov na svetovnih trgih, posledično so obnovili odnose z vzhodno Evropo (Goranovič, 2000).

In med takšno ekonomsko krizo je prišlo do grožnje odcepitve ekonomsko najrazvitejše republike v tedanji Jugoslaviji. Odcepitev bi bistveno vplivala na gospodarstvo skupne države in bi jo oddaljilo od najbogatejših trgov. Zato Jugoslavija, ki je bila v veliki ekonomski in politični krizi, ni mogla dopustiti odcepitve Slovenije, saj bi to bistveno podaljšalo krizo na ozemlju celotne države. Politiki so v tem času govorili, če bi prišlo do odcepitve ene republike, bi prišlo do razpada SFRJ, ali kot piše Pirjevec (1995), bi bila Slovenija lahko zgled drugim republikam. JLA, ki je bila daleč največji porabnik zveznega proračuna, se je seveda zavzemala za obstoj SFRJ, saj bi ji le-ta omogočala lastni ekonomski obstoj (Osredkar, 2004).

2.5.2 Hrvaška

Glavni vzroki za oborožen spopad v tej republici so (Osredkar, 2004):

- velikosrbske težnje Slobodana Miloševića in želja po ustvarjanju Velike Srbije z izhodom na Jadransko morje,
- strah vodstva JLA, da bo vojska ostala brez države, ki bi jo podpirala, ter
- želja po novi, veliki in ekonomsko močni državi.

Klemenčič (1993) pojasnjuje, da sta bila za Srbe najbolj privlačna dva dela Hrvaške, in sicer kmetijsko in industrijsko razviti vzhod (Slavonija) ter pomorsko in turistično razviti jug (Dalmacija). Z njim se strinja tudi Pirjevec (2003), ki trdi, da je šlo za peto srbsko vojaško izkušnjo v 20. stoletju, katere cilj je bil poleg drastične etnične čistke tudi zasedba ekonomsko vabljivih ozemelj, kot so rodovitna Baranja, vzhodna Slavonija s polji nafte in metana, ter turističnih območij na Jadranu, ki so v boljših časih federacije zagotavljali 50 % njenega deviznega priliva.

Okupacijo skoraj tretjine hrvaškega ozemlja so Srbi opravičevali z željo po združitvi srbskega naroda v eni državi. Da pa za napadi ni samo želja po združitvi naroda, temveč tudi želja po osvojitvi čim večjega dela hrvaškega ozemlja, med drugim dokazujejo predvsem napadi na dele Hrvaške, v katerih so bili Srbi v izraziti manjšini (Osijek - 15,1 % Srbov, Vinkovci – 10,7 % Srbov, Vukovar – 32,4 % Srbov od celotnega prebivalstva kraja) (Klemenčič, 1993).

Z zaostrovanjem ekonomske krize v Jugoslaviji se je vodstvo JLA čedalje bolj zavedalo, da jim situacija uhaja iz rok – predlog Hrvaške, Makedonije in Slovenije o skupni konfederaciji samostojnih držav so imeli za izdajalski predlog, saj so se zavedali, da ta konfederacija ne bi finančno podpirala JLA. Po porazu v Sloveniji je vodstvo JLA popolnoma prestopila na Miloševićevo stran, saj jim je ponudil opravičilo za poraz – JLA v Sloveniji naj se sploh ne bi zares borila – ter prihodnjo vizijo nove države z zadostnim številom prebivalstva, ki jo bo lahko podpiralo in ji obenem zagotavljalo zadosten pritek novih vojakov. Kot posledica demokratizacije je posel z orožjem v vzhodni Evropi čedalje bolj propadal, JLA se je znašla v čedalje večji krizi, zato je ta vojska začela podpirati in uresničevati cilje Slobodana Miloševića. Z bojem za ustanovitev nove države se je vodstvo JLA lahko izognilo svojemu neprestanemu strahu, da bo JLA postala vojska brez države. Tako vodstvo Srbije in Črne gore kot tudi vodstvo JLA sta imela torej zelo močne ekonomske vzroke, da sta na vse načine poizkušala preprečiti osamosvojitve Hrvaške oz. vsaj tistih njenih delov, ki naj bi po njuni interpretaciji pripadali Srbiji. Nova država bi bila namreč brez Hrvaške precej revnejša, JLA pa se je zavedala, da za obstanek potrebuje tako veliko kot tudi ekonomsko močno državo, ki jo bo oskrbovala z naborniki in sredstvi za svoje preživetje (Osredkar, 2004).

2.5.3 Bosna in Hercegovina

Osredkar (2004) s pomočjo analize pride do ugotovitev, da so glavni ekonomski razlogi in dejavniki, ki so vplivali na potek spopadov na ozemlju BiH, naslednji:

- na ozemlju BiH je prisotna veliko vojaške industrije, želja JLA pa je bila nadzor nad njenimi centri, vse to v smislu ekonomske tradicionalne navezanosti JLA na BiH,
- ekonomski interesi paravojaških enot, ki so sodelovale pri bojih na ozemlju BiH,
- posreden ekonomski vpliv na učinkovitost posredovanja mednarodnih enot,

- ekonomsko sicer manj pomemben, vendar relevanten vzrok, in sicer velikosrbska težnja Miloševića in velikohrvaška težnja Tudjmana po ozemlju BiH in posledično želja po spremembi etnične sestave ozemlja, kjer bi državi posledično imeli ekonomske koristi, saj bi priključili obsežna ozemlja BiH.

JLA je bila življenjsko odvisna od pomembnih industrijskih središč v tej republiki in razumljivo je, da so si Srbi želeli nadzor nad najpomembnejšimi industrijskimi središči v BiH. Alija Izetbegović in drugi muslimanski politiki so med nastajanjem strategije preživetja naredili odločilno napako – zaradi močne usidranosti vojske v republiki, kjer je JLA imela svojo bazo, poleg tega pa so tam živeli še številni družinski člani živečih v BiH, so verjeli, da to prispeva zadosti k utrditvi miru v republiki. Takšno stališče je bilo kasneje ocenjeno za izraz politične naivnosti, ki je prispevala k temu, da si muslimanska stran ni uspela vzpostaviti lastne oborožene sile. Tako je popolnoma neopremljena in nepripravljena predstavljala odlično izhodišče za pričetek vojne na njenem ozemlju in relativno velike »uspehe« srbskih vojaških enot. BiH je imela tudi drugačen odnos do skupne države, kot sta ga imeli Slovenija in Hrvaška, v okviru SFRJ so bili Muslimani prvič priznani kot narod in ne le kot religija (Osredkar, 2004).

Srbska vojska je računala na precej krajšo vojno in eden glavnih vzrokov za upad njene moči je bilo pomanjkanje nabornikov. Posledično so se pričele pojavljati srbske paravojaške enote, ki so sodelovale z JLA, a njihova največja motivacija je bila možnost plenjenja po razrušenih vaseh in mestih (Osredkar, 2004).

Mednarodna skupnost je odredila embargo in ko so se Muslimani zavedali, da je vojna s Srbijo neizogibna, se niso mogli pravočasno oborožiti in tako vsaj delno preprečiti genocida, ki se je izvajal nad njihovim prebivalstvom. Srbska vojska je bila torej v veliki premoči nad Muslimani. Mednarodna skupnost, tako evropska kot tudi skupnost ZDA, je podpirala ohranitev celovitosti SFRJ in da mora Jugoslavija ostati enotna (Osredkar, 2004).

Velik obseg etničnega čiščenja in silovitost le-tega je imel korenine v dogovoru srbskega predsednika Slobodana Miloševića in hrvaškega predsednika Franja Tudjmana, katerega posledica so bili tudi spopadi med Hrvati in Muslimani. Milošević je želel vse dele, kjer so bili Srbi v večini, priključiti »veliki Srbiji«, Tudjman pa je želel okrepiti zaledje Dalmacije in se je bil pripravljen odpovedati gospodarsko perspektivnemu delu Posavine na račun Srbov. Hrvaška vojska se je borila z muslimansko predvsem v krajih, ki jih je Tudjman želel vključiti v »veliko Hrvaško«, a je bil v njih večinski delež prebivalstva muslimanski (Magaš in Žanič, 2001).

2.5.4 Srbija in Črna gora (ZRJ)

Oboroženi spopadi na ozemlju te republike so ali potekali na ozemlju Kosova ali pa so bili neposredna posledica kosovske problematike. Glavni ekonomsko pogojeni vzrok za spopad na ozemlju ZRJ je naslednji (Osredkar, 2004):

- slab ekonomski položaj Kosova in tudi ostalih delov ZRJ,
- velika ekonomska kriza v ZRJ.

Glavno nezadovoljstvo Albancev je izviralo iz ekonomskega primerjanja z drugimi republikami in drugimi narodi SFRJ. Razlika v razvitosti Kosova v primerjavi z ostalimi republikami se je povečevala kljub temu, da se je ta pokrajina razvijala hitreje od drugih republik SFRJ. Pomemben razlog za takšen razvoj dogodkov sta bila izredno velik porast prebivalstva v tej pokrajini (leta 1981 je v tej pokrajini živel 1.585.000 prebivalcev, leta 1989 pa že 1.700.000) in velika neučinkovitost investicij v to pokrajino (glej v Jovič, 2003: 265–273). Brezposelnost na Kosovu je bila v 80-ih letih 3,33-krat večja kot drugje po bivši SFRJ (glej v Gow, 1992: 64).

Nezmožnost zaposlitve so še posebej težko doživljali mladi in izobraženi ljudje, ki so v izredno težkih razmerah končali študij v Prištini. Skladno s svojo izobrazbo so imeli tudi velika pričakovanja, a ti mladi izobraženci se niso mogli vključiti v ekonomsko strukturo Kosova. Nezaposlenost in nezmožnost preskrbovanja po navadi velike družine sta povzročali množične frustracije med kosovskimi prebivalci albanske narodnosti. Nemire na Kosovu so začeli prav študentje kot predstavniki skupine, ki je najprej opazila svojo neenakopravnost. Začeli so z demonstracijami, ki so se razvile v velike nemire, ko se jim je pridružilo še izredno veliko število ostalih prebivalcev albanske narodnosti. Študentske demonstracije so bile kot nekakšna vžigalna vrstica, ki je sprožila že dolgo spečo bombo na Kosovu (glej Gow, 1992; glej Jovič, 2003).

Na potek in sprožitev nasilja na ozemlju ZRJ je vplivalo tudi katastrofalno ekonomsko stanje v tej državi. Vodstvo države je potrebovalo nekaj, kar bi preusmerilo pozornost svojega prebivalstva, da ne bi več tako močno zaznavalo slabih razmer, v katerih živi. Reševanje »zibelke srbstva« pred »albansko nevarnostjo« je bil vzrok za odločno vojaško akcijo na Kosovu. Prebivalstvo je tako še enkrat pozabilo na razmere v svoji republici in podprlo svoje vodstvo. Odločen albanski odgovor je sprožil še večje nasilje in dodaten izgovor za ponovno posredovanje srbske vojske. Na oborožen spopad so sicer vplivali še drugi ekonomski dejavniki, tj. ekonomski kolaps Albanije zaradi t. i. piramid rudnega bogastva Kosova (Osredkar, 2004).

2.6 IDEOLOŠKI MODEL

Pešanje komunistične ideologije je predstavljalo politično priložnost za ambiciozne posameznike, ki so znali povezati stisko in bedo ljudi z narodnostnimi razlikami in zgodovinskimi zamerami (Sekulić, Massey in Hodson, 1994).

2.6.1 Vzpon nacionalizmov

V obdobju po II. svetovni vojni je v SFRJ možno zaznati razne nacionalizme, ki pa so bili regulirani s strani režima. V 50-ih letih je na primer zaradi neenakega ekonomskega razvoja republik prišlo do pojava t. i. ekonomskega nacionalizma, ki državo obravnava kot ekonomsko in politično enoto (Hayes, 1955; Ozkirimli, 2000). V času obstoja SFRJ avtorja navajata tudi prisotnost religijskega nacionalizma; vse do 80-ih let, ko je prišlo do njihovega nebrzdanega širjenja, so bili nacionalizmi »uspešno« zatrti. Vzpon nacionalizmov je v znanstvenih delih največkrat povezan s smrtjo Tita, zmanjšanjem vpliva ZKJ, nekdanj KPJ, in zatonom komunistične ideologije kot pomembnih regulatorjev. Michnik in Matynia (1991) podata definicijo nacionalizma v širšem (evropskem) okvirju, in sicer pojasnjujeta, da nacionalizem lahko razumemo tudi kot artikulacijo opozicije do komunizma, kajti komunizem tlači nacionalno dostojanstvo, uničuje nacionalno tradicijo in krši nacionalno suverenost. Nacionalizem postane izkrivljena oblika nacionalne samoobrambe in večja kot je represija, hitreje ta izkrivljenost pride. Samoobramba ne pomeni nacionalizma. Nacionalizem se pojavi samo s prepričanjem, da je moj zatiran narod superioren drugemu narodu. Lenin naj bi imel po mnenju teh dveh avtorjev prav, ko je razlikoval nacionalizem napadenega naroda in nacionalizem okupirajočega naroda. Nacionalizem ni torej aspiracija vrniti narodu nacionalni spomin, braniti kulturno identiteto in imeti neodvisno državo. Nacionalizem predstavlja določeno vizijo sveta, v katerem so narodi obsojeni na živalsko borbo za preživetje in je torej degenerirana oblika naravne potrebe, ki ne dovoljuje druge osebe zaradi njene drugačnosti.

2.6.2 Religijski nacionalizmi

West (1996) izpostavi hrvaški katoliški nacionalizem v času po II. svetovni vojni, poskus oblikovanja neodvisne hrvaške države in brutalnost režima, v času katerega je prišlo do množičnega pobijanja Srbov, Romov in Židov ter vseh drugače mislečih v želji ustvarjanja Neodvisne države Hrvaške (NDH). Kljub deljenim mnenjem cerkvene hierarhije v hrvaški katoliški cerkvi West (1996), Kunovich in Hodson (1999) navajajo, da so cerkveni dostojanstveniki v želji po hrvaški samostojnosti tolerirali grozodejstva in naredili zelo malo pri preprečevanju in obsodbi zločinov. V pobijanju naj bi sodelovali tudi duhovniki katoliške cerkve (West, 1996).

Zaradi članstva v nacionalistični skupini Mladi Muslimani in domnevnega poskusa oblikovanja muslimanske države je bil preganjan in leta 1983 tudi obtožen in ponovno zaprt Alija Izetbegović (Silber in Little, 1995).

Do religijskega nacionalizma je prišlo tudi v Srbiji, in sicer v obliki srbskega pravoslavnega nacionalizma, ki so ga prav tako podpirale cerkvene avtoritete (Cigar in Meštrović, 1995).

2.6.3 Etnični nacionalizmi

Smith (1981) etnični nacionalizem opredeli kot obliko nacionalizma, kjer je nacija definirana v okvirih etnicitete. Vsebuje idejo kulture, ki si jo delijo člani skupine, največkrat je to isto govoreči jezik, in je povezana s kulturo prednikov oziroma prejšnjih generacij. Termin etnični nacionalizem avtor največkrat uporablja za nezahodne koncepte nacionalizma, ki so nasprotni zahodnemu razumevanju nacije, ki je definirana z geografskim teritorijem. Osnovna politična zahteva etničnega nacionalizma je, da je vsaka etnična skupina upravičena do določene stopnje samoopredelitve, ki variira od zahtev po svojih administrativnih telesih do avtonomne entitete, ki je oddvojena od določene družbe, ali pa celo zahteva svojo suvereno državo, ki je povsem ločena od te družbe. Etnični nacionalizem v ekstremnih primerih privede do etničnih konfliktov.

V sociološki literaturi ZDA je nacionalizem identificiran kot močna družbena sila, ki je vplivala na vse etnične skupine nekdanje Jugoslavije in tudi na njihove voditelje. Županov, Sekulić in Šporer (1996) izpostavijo nacionalistično orientiranost vseh voditeljev jugoslovanskih republik, vendar so tudi velike razlike med njimi glede uporabe nasilnih instrumentov in represivnih metod. V negativnem kontekstu je med voditelji najbolj negativno izpostavljen Slobodan Milošević, ki je nacionalizem uporabljal za pridobitev naklonjenosti Srbov. Zimmerman (1996) označi Miloševića za priložnostnega nacionalista.

Zagovorniki etničnega nacionalizma težijo k cilju, da bodo določene pokrajine naglo postale etnično homogene (ali pa v najboljšem primeru varne) zgolj za dominantno etnično skupino. In podpiranje ustanovitve etnično homogenih pokrajin v etnično mešanih področjih pomeni promoviranje »etničnega čiščenja« in nasilno izganjanje nedominantnih etničnih skupin v določeni pokrajini. V primeru jugoslovanske vojne se je to izvedlo množično in z veliko brutalnostjo, t. i. etnično čiščenje je bilo pripeljano do skrajnih meja.

2.6.4 Ideja velike Srbije

Ob zavedanju Srbije glede skorajšnjega konca Jugoslavije je bila velika Srbija edina in najboljša možna alternativa. Ker je bil obstoj Jugoslavije v dotedanji obliki pod

vprašajem je svoje notranje geopolitične interese usmerila v širitev teritorija čez meje bivše republike Srbije na področja, kjer živijo Srbi. Uresničevanje tega procesa je vsebovalo genocidne elemente, kot so etnično čiščenje, koncentracijska taborišča, posilstva, umori, uničevanje kulturne dediščine ipd.

Ideja velike Srbije se je v zgodovini že pojavljala. Za Srbe naj bi I. svetovna vojna preprosto predstavljala III. balkansko vojno, ki je predstavljala pot do uresničitve velike Srbije. Četniško gibanje, ki ga je vodil Draže Mihajlovič, je do junija 1941 zasnovalo uraden politični dokument z zahtevo po »homogeni«¹ Srbiji in je za cilj vseboval veliko Srbijo.

Ideja velike Srbije je bila tekom vladavine Tita potlačena, skrajni nacionalisti s takšnimi vizijami pa so bili preganjani in zaprti. Te ideje so v pričetku jugoslovanske krize obudili nacionalisti in tako sprožili val nacionalizma. Milošević je pridobil podporo celo pri Srbski akademiji znanosti in umetnosti (SANU), v kateri sta mu pomagala pisatelja Dobrica Čosić in Vuk Drašković, ki sta pod Miloševićevo vladavino postala tudi politika. Milošević je to podporo seveda izkoristil, saj je Memorandum SANU poudarjal, da je bila Titova metoda balansiranja medetničnih pravic namerno pristranska do Srbov. Teorija zarote je bila torej zelo prikladna, saj je predstavljala in pojasnjevala, zakaj Srbi kljub interesu in mnogim možnostim niso uspeli ustanoviti lastne države. Memorandum je Milošević uporabil tudi za namene propagande lastne politike, predvsem del o zatiranih Srbih (Petić, 2016).

Almond (1994) izpostavlja Miloševićevo izkoriščanje mitologije Kosova, ki ga je označil za jedro v procesu razdružitve. Večina Srbov je gojila zamere do Tita, ki je Kosovu dodelil avtonomni status, Kosovo namreč za Srbe predstavlja sveto zemljo. Velikosrbska retorika je vsebovala različne slogane, kot so: vsi Srbi v eni državi; bolje grob kot pa evropski suženj; kjerkoli je srbski grob, tam je Srbija. Srbi so torej željo po veliki Srbiji gojili že v zgodovini in je lahko razumljena kot zgodovinska težnja ali nedokončana vizija še iz časa I. in II. svetovne vojne.

Naraščajoči nacionalizem je omogočil poudarjanje nacionalne identitete in intenziviral zahteve Srbov po ozemlju na podlagi kvazi zgodovinskih argumentov.

2.6.5 Ideja velike Hrvaške

V času jugoslovanske države lahko zasledimo težnje po ustanovitvi in tudi nekaj poskusov ustanavljanja samostojne hrvaške države. Fašistično usmerjena stranka NDH je nastala ob izbruhu II. svetovne vojne in je obstajala le kratek čas. Do hrvaške pomladi je prišlo leta 1971, ko so zaradi nacionalističnih idej in sodelovanja v hrvaškem množičnem gibanju »Maspoka«² zaprli njihove glavne idejne vodje med katerimi je bil tudi Franjo Tuđman. Ravno pod njegovim vodstvom je Hrvaška leta

1991 razglasila svojo samostojnost in neodvisnost od tedanje Jugoslavije (Petić, 2016).

Podobno kot v primeru Srbije najdemo tudi v hrvaških ideoloških mitologijah teorije zarote proti hrvaškemu narodu, in sicer se ta element odraža v legendi o prekletstvu kralja Zvonimira. Po legendi je Kralj Zvonimir vladal med letoma 1075 in 1089, ubili pa so ga predstavniki plemstva medtem ko jih je skušal prepričati, da se priključijo križarskim vojnem. Preden je bil ubit je svoje morilce uročil z devetstoletnim prekletstvom in prav to naj bi bil kasneje vzrok, da Hrvati nikoli niso mogli obnoviti svoje nacionalne države (Županov, Sekulić in Šporer, 1996).

Ideja o veliki Hrvaški že dolgo prežema zgodovino države in njene artikulacije lahko opazimo predvsem v kriznih situacijah in odnosu do nastalega problema, ki je podoben kot v Srbiji. Zaton komunizma v vzhodni Evropi konec 80-ih let 20. stoletja je na Hrvaškem prinesel večstrankarski sistem. Hrvaška demokratična skupnost (HDZ) pod vodstvom Franje Tuđmana je prišla na oblast leta 1990 z oznako »najbolj« hrvaške stranke. HDZ je bila nacionalistična stranka, ki si je za svoj cilj prizadevala mobilizirati hrvaško ljudstvo in ga braniti pred Miloševićevo politiko. Svoj vpliv je imela tudi na srbsko naseljena območja na Hrvaškem (Petić, 2016). Svojemu narodu je obljubljala, da bo popravila vse krivice, ki jih je Hrvaška doživela v nekdanji Jugoslaviji, in s tem zanetila potlačene težnje hrvaškega naroda, ki so izvirale še iz Kraljevine SHS/Jugoslavije in tudi Titove Jugoslavije. Franja Tuđmana se je hitro obravnavalo kot edinega in sposobnega, ki se je pripravil upreti Miloševiću. Vse to je predstavljalo konec za večinsko predstavništvo Srbov v državni administraciji Hrvaške, spremenili so se zgodovinski in kulturni simboli, ustanovili so svoj jezik in pisavo in pravica do odcepitve od Jugoslavije je postala ultimat. Glasni nacionalizem HDZ je močno odtujil na Hrvaškem živečo srbsko skupnost in dodatno prispeval k začetku vojne na Hrvaškem leta 1991 (Hislope, 1996).

Na začetku vojne so Hrvati in Muslimani v BiH v nekaterih akcijah sodelovali skupaj, vendar je razvoj dogodkov kmalu postavil v ospredje ozemeljske težnje Hrvaške po določenem področju v BiH, kar je kasneje pripeljalo do hrvaško-muslimanskih spopadov. Hrvaški ekstremisti so leta 1993 izvedli etnično čiščenje Muslimanov in se ob takšnih dejanjih zgledovali celo po Srbih. Ekspanzionistične interese pripisujejo tudi Tuđmanu osebno, ki si je prizadeval določen del ozemlja BiH priključiti Hrvaški. Zaradi takšne dvojnosti je bil Tuđman velikokrat tarča kritik – medtem ko je branil Hrvaško pred teritorialnimi težnjami Srbije, je sam uporabljal isti koncept na primeru BiH. Ideja o veliki Hrvaški je na koncu le potihnila, saj ni bila v skladu z evropskimi demokratičnimi aspiracijami Hrvaške (Petić, 2016).

3 VOJNA V SLOVENIJI

Do vojne za Slovenijo je prišlo predvsem zaradi nasprotovanja njenim težnjam po decentralizaciji in demokratizaciji. Predlogi in zahteve SR Slovenije po drugačni ureditvi odnosov so bili v tedanji Jugoslaviji zavrženi, pritisk s strani Srbov pa se je stalno stopnjeval, najprej na Kosovu in nato vedno bolj grozeče tudi v drugih delih Jugoslavije. SR Slovenija se je zato decembra 1990 na referendumu z veliko večino odločila za samostojno in neodvisno državo. Oborožen nastop proti demokratičnim spremembam v Sloveniji in na Hrvaškem je JLA pripravljala že po večstrankarskih volitvah v maju 1990, in sicer tako, da je odvzela večino orožja Teritorialni obrambi Republike Slovenije (TO RS).

3.1 MAJNIŠKA DEKLARACIJA

Josip Broz Tito je umrl 4. 5. 1980 ob 15.05 v Kliničnem centru Ljubljana. Po smrti Tita se je v Jugoslaviji pričela gospodarska kriza, ki je prinesla veliko inflacijo, pomanjkanje tuje denarne valute in nafte ter ogromno brezposelnost. Življenjski standard ljudi se je najmanj prepolovil, brez zaposlitve je ostalo milijon prebivalcev. Vlada se kljub mnogim davčnim in gospodarskim spremembam ni mogla obdržati, v političnih vrhovih posameznih republik pa je prihajalo do vse večjih nasprotovanj in trenj. Vse naštetu se je dogajalo tudi v Republiki Sloveniji, kjer so bile težnje naroda po samostojnosti in neodvisnosti vedno večje.

Majniška deklaracija je bila podpisana leta 1989 in je predstavljala politično izjavo, s kateri so slovenske opozicijske stranke oblikovale in zahtevale suvereno državo slovenskega naroda. Podpisniki Majniške deklaracije so zahtevali (Roudi, 2008):

- samostojno in suvereno državo,
- samostojno odločanje,
- demokracijo in spoštovanje človekovih pravic ter
- boljše življenje.

Vse takratne opozicijske politične stranke so se po podpisu Majniške deklaracije združile v koalicijo Demos. Koalicijo so sestavljale: SDZ – Slovenska demokratična zveza, SDZS – Socialdemokratska zveza Slovenije, SKD – Slovenski krščanski demokrati, Slovenska kmečka zveza, Slovenska obrtniška zveza in Zeleni Slovenije. Demos je predvidel plebiscit že januarja 1990, ker pa so med člani obstajala številna nesoglasja glede vsebine bodoče ustave, je bil plebiscit izveden šele 23. 12. 1990 in razglašen 26. 12. 1990 (Roudi, 2008).

Plebiscit je bil uspešen, saj se ga je udeležilo kar 93,2 % volilnih upravičencev, od katerih je za samostojno Slovenijo glasovalo kar 88,2 % ljudi. Slovenska skupščina je bila zavezana v skladu z zakonom, da ob uspešnem plebiscitu v roku šestih

mesecev sprejme ustavo in druge akte, ki so potrebni, da Slovenija kot nova država prevzame izvrševanje suverenih pravic (Homovec, 2013).

3.2 DESETDNEVNA VOJNA ZA SLOVENIJO

25. junija 1991 je slovenska skupščina sprejela zakon o samostojnosti Slovenije. Ko so se v Beogradu še isti večer seznanili s to informacijo, so sklicali sestanek Zveznega izvršnega sveta in sprejeli odlok o zavarovanju državnih meja v Sloveniji. S sprejetjem tega odloka sta imeli JLA in zvezna policija odprto pot za oborožen napad na ozemlje nove slovenske države (Dekič, 2012).

3.2.1 Prvi spopadi med TO RS in JLA

27. junija 1991 ob 1.15 je protiletalska oklepna baterija JLA prestopila slovensko državno mejo pri Metliki. Slovenske sile jo zgodaj zjutraj ustavijo pri Pogancih, kjer so se začeli prvi oboroženi spopadi med teritorialci – enotami TO RS in vojaki JLA. Enote JLA so uspešno prodirale proti slovenskim mejnim prehodom in do konca dneva zasedle vse mejne prehode na večini meje ter uničile nekatere kontrolne točke. Slovenija je zato 28. junija 1991 mobilizirala nove enote TO RS, ki so se pomikale proti mejnim prehodom. Slovenske sile so še isti dan razbile helikopterski desant pri Trzinu. JLA je poslala v boj letala, ki so napadala cilje na Medvedjeku, Brniku, Šentilju, karavanškem predoru ter televizijske in radijske oddajnike (Žužek, 2011).

3.2.2 TO RS obkoli JLA in zasede mejne prehode

Za uspešen protinapad je Slovenija okrepila ofenzivo TO RS, slovenske akcije so tako postajale vse bolj uspešne, slovenske sile pa so od obkoljenih jugoslovanskih enot zahtevale takojšnjo predajo. Taktika je bila zelo uspešna, saj je bilo do 17. ure 28. junija 1991 v slovenskih rokah že sedem mejnih prehodov. V blokiranih vojašnicah so se poveljniki srečevali z vse večjimi težavami, saj so vojaki slovenske, hrvaške in albanske narodnosti množično bežali. Protiletalska enota, ki je začela agresijo na Slovenijo, se je prebila mimo zapore na Medvedjeku, a je bila 1. julija 1991 znova zaustavljena v Krakovskem gozdu. Dokončno se je omenjena enota slovenskim teritorialcem predala 2. julija 1991. Tega dne je Slovenija razglasila premirje. Kljub temu so se manjši spopadi nadaljevali – vendar so bili do 4. julija 1991 v slovenskih rokah vsi mejni prehodi. Istega dne je predsedstvo Jugoslavije, ki ga je takrat že vodil Hrvat Stipe Mesić, Sloveniji postavilo ultimatum, v katerem so zahtevali razorožitev slovenskih sil (za ultimatum glasuje tudi Mesić). Slovenija je ultimatum zavrnila (Žužek, 2011).

3.2.3 Brionska deklaracija

Na dan agresije je bilo v Sloveniji 22.000 agresorjevih vojakov in častnikov. 2.000 se jih je po bojih umaknilo iz Slovenije, 8.000 jih je zbežalo ali pa so jih zajele slovenske sile. JLA je po koncu spopadov ostalo le še 12.000 vojakov, medtem, ko je bilo 9. julija 1991 oboroženih več kot 30.000 pripadnikov TO RS. V ospredje je vse bolj začela stopati diplomacija. Tujina, ki je bila prepričana, da bo JLA porazila Slovenijo, se je pričela diplomatsko vpletati. Na začetku julija 1991 so se po posredovanju Evropske skupnosti (ES) na Brionih pričela pogajanja med Slovenijo, Hrvaško in Jugoslavijo. 7. julija 1991 jim je uspelo podpisati t. i. Brionsko deklaracijo, ki jo je slovenska skupščina potrdila 10. julija 1991 (Žužek, 2011).

Z Brionsko deklaracijo je Slovenija uradno za tri mesece zamrznila osamosvajanje, v praksi pa je pravzaprav le še pospešila izvajanje osamosvajanja. Predsedstvo Jugoslavije je 18. julija 1991 odločilo, da se JLA z orožjem in opremo umakne iz Slovenije v roku treh mesecev. Zadnji vojaki so Slovenijo zapustili v noči s 25. na 26. oktober 1991. Prvič v dolgi zgodovini na slovenskih tleh ni bilo več tujih čet. Pomembno vlogo pri pogajanju s Srbi za umik JLA je imel dr. Janez Drnovšek, slovenski član Predsedstva SFRJ. Prve države so v tem času že priznale samostojno Slovenijo – pomembno je bilo zlasti nemško priznanje 19. decembra 1991, ki je začelo veljati 15. januarja 1992. Na ta dan je novo slovensko državo priznala tudi večina ostalih članic ES, 22. maja 1992 pa je postala tudi 176. članica Organizacije Združenih narodov (OZN) (Žužek, 2011).

Osamosvojitvena vojna za Slovenijo je bila prvi oboroženi spopad v Evropi po koncu II. svetovne vojne. Vojna je zahtevala 76 žrtev: 19 na slovenskih strani, 45 na strani JLA ter 12 tujih državljanov. Slovenska stran je imela 182 ranjenih, JLA pa 146. Enote TO RS so zajele 4.693 pripadnikov JLA in 252 pripadnikov zvezne milice oz. policije. JLA je imela v desetdnevnem spopadu uničenih ali poškodovanih 31 tankov, 22 oklepni transporterjev, 172 transportnih vozil in šest helikopterjev (Žužek, 2011).

4 VOJNA NA HRVAŠKEM

Jugoslovanske komunistične oblasti so leta 1990 dovolile izvedbo prvih svobodnih in večstrankarskih volitev v vseh njenih republikah. Prve svobodne volitve v povojni Jugoslaviji so bile izvedene aprila 1990 v Sloveniji, le dva tedna kasneje pa tudi na Hrvaškem. Večino poslanskih mest v saboru si je priborila stranka HDZ pod vodstvom dr. Franja Tudjmana, ki je konec maja postal tudi hrvaški predsednik. V programu stranka sicer ni imela točk o samostojni hrvaški državi, vendar pa je Tudjmanova retorika to jasno izražala. Nova oblast na Hrvaškem je pri tem zanemarjala dejstvo, da je takrat na Hrvaškem živel več kot pol milijona Srbov, ki

so se še vedno počutili kot del Jugoslavije, z njimi pa je vse bolj manipuliral Milošević. JLA je v luči takšnega poteka dogodkov postajala vedno bolj odveč in nezaželena, zato je iskala in seveda tudi našla svojega zaveznika v Miloševićevi Srbiji kot novi državi s svojo politično idejo v velikosrbskem gibanju (Hribernik, 2013).

Srbska demokratska stranka (SDS) pod vodstvom dr. Jovana Raškovića je bila ustanovljena v Kninu februarja 1990. Stranka je zahtevala avtonomijo srbskega naroda na hrvaškem ozemlju. Po volilni zmagi HDZ in vzpostavitvi nove oblasti na Hrvaškem so se konflikti med Hrvati in hrvaškimi Srbi le še poglobili. Številni srbski državni uslužbenci so zaradi pritiskov zapustili svoje službe, njihova mesta, sploh v policiji, so zasedli Hrvati. Miloševićeva propaganda, ki je uspešno dosegala hrvaške Srbe, je imela za svoj cilj naščuvati hrvaške Srbe v oborožen odpor. Miloševićev je s svojo agresivno politiko hotel vojaško pokoriti Hrvaško ali pa ji vsaj odvzeti del ozemlja (Hribernik, 2013).

4.1 FAZA SPECIALNE VOJNE

Uvod v vojno na Hrvaškem se je pričel že pred prvimi večstrankarskimi volitvami, ko so se hrvaški Srbi že pripravljali na oborožen odpor. Pričeli so ropati orožje na postajah milice, pogajanja med hrvaško oblastjo in hrvaškimi Srbi, pa niso uspela. Junija 1990 so hrvaški Srbi na velikem zborovanju ustanovili Srbski nacionalni svet pod vodstvom dr. Milana Babića, na katerem so sprejeli deklaracijo o srbski avtonomiji znotraj hrvaškega ozemlja. Hrvaški voditelji so referendum prepovedali. Srbi so se posledično bali posredovanja hrvaške policije in pričeli postavljati cestne barikade ter oborožene vaške straže (Hribernik, 2013).

4.2 FAZA VELIKOSRBSKE VSTAJE

Postavitev cestnih barikad je pomenila prehod v drugo fazo vojne – fazo velikosrbske vstaje. 17. avgusta 1990 je hrvaški predsednik Tudjman z namenom vzpostavljanja reda in miru nad uporne Srbe poslal tri helikopterje. JLA se je začela vmešavati in helikopterje prestregla ter jih vrnila na izhodišče. Tisti dan je kninski župan dr. Milan Babić v svojem mestu razglasil vojno stanje, JLA pa je v tem času oboroževala srbsko prebivalstvo na hrvaškem ozemlju. S tem je dala vedeti, na čigavi strani bo v prihodnjih spopadih. Meseci po neuspelem referendumu o avtonomiji hrvaških Srbov so potekali v blokadah in deblokadah cest in železniških prog, ves čas pa je bil prisoten strah, da bo ob tem uporabljeno tudi orožje. Jeseni tega leta je bilo tudi veliko dogodkov, v katerih so Srbi napadli hrvaško policijo. 21. decembra 1990 je bil sprejet statut Srbskega avtonomnega območja (SAO) Krajina, le en dan kasneje pa so Hrvatje sprejeli novo ustavo, s katero Srbi niso bili več konstitutivni narod na ozemlju Hrvaške. Odnosi so postajali vse bolj napeti, srbski

mediji so začeli ustvarjati psihozo, da se Hrvaška pripravlja na vojno in si dobavlja velike količine orožja, kar je pravzaprav le delno držalo (Hribernik, 2013).

Krajinski Srbi so v prvi polovici leta 1991 skušali razširiti ozemlje, ki bi ga imeli pod svojim nadzorom in zaradi tega je prišlo do novih konfliktov. Prvi oboroženi spopad med hrvaškimi Srbi in hrvaško oblastjo se je zgodil v zahodno slavonskem mestu Pakrac. Policisti srbske narodnosti so skupaj z oboroženimi srbskimi civilisti razorožili hrvaške policiste in pri tem razglasili, da ne bodo več upoštevali ukazov hrvaškega notranjega ministrstva. V Pakracu so zato 2. marca 1991 intervenirale posebne enote hrvaške policije, srbski uporniki pa so se v tem času umaknili v hribe nad mestom in pričeli streljati na hrvaško policijo. V ta spopad se je prvič vmešala JLA, ki je z oklepnimi vozili zasedla mesto. Hrvaška policija se je naslednji dan umaknila iz Pakraca, enote JLA pa so ostale v mestu. Takšen vzorec se je kasneje samo še ponavljal – lokalni Srbi izzovejo hrvaške oblasti v spopad, vmeša se JLA, da bi ločila sprte strani, v resnici pa je le varovala uporna srbska območja pred hrvaško policijo (Hribernik, 2013).

Drugi večji spopad so srbski uporniki izzvali na Plitvicah, ko so območje razglasili za srbsko nacionalno lastnino. Hrvaška policija je 30. marca 1991 odšla v akcijo proti upornim Srbom in na Plitvicah postavila policijsko postajo, ki pa so jo kaj kmalu obkolile enote JLA z izgovorom, da vzpostavljajo t. i. tamponski pas. Enote JLA so zopet le varovale uporne Srbe. V akciji hrvaške policije sta padli dve smrtni žrtvi, več ljudi pa je bilo ranjenih (Hribernik, 2013).

V začetku maja 1991 je bilo v podobni akciji v vzhodni Slavoniji (Borovo Selo) ubitih 12 hrvaških policistov, v spopadu pa je tokrat sodelovalo tudi veliko srbskih prostovoljcev iz Srema in Vojvodine. Vodstvo SFRJ je po teh dogodkih JLA ukazalo, da se njene enote razporedijo na vseh območjih na Hrvaškem, kjer živijo Srbi v večini, da bi s tem preprečili »državlansko« vojno, kot so jo sami poimenovali. V resnici je JLA na ta način samo še dodatno vzpodbudila srbske upornike. Dva dni po referendumu 18. in 19. maja 1991, ko so se Hrvati z veliko večino svojega prebivalstva odločili za neodvisnost, so se krajinski Srbi odcepili od Hrvaške. Nova hrvaška oblast ni imela na voljo več nikakršnih oboroženih sil, izjema je bila samo policija. Zato so Hrvatje sredi aprila 1991 ustanovili Zbor narodne garde (ZNG), ki je sicer spadal pod ministrstvo za obrambo, uradno pa je sodil v sestavo policije (Hribernik, 2013).

4.3 FAZA VOJAŠKIH SPOPADOV

Z razglasitvijo neodvisnosti Slovenije in Hrvaške, 26. junija 1991, se je pričela tretja faza vojne na Hrvaškem – faza vojaških spopadov. V tej fazi so srbske sile napadle hrvaška mesta in vasi, počasi se je izoblikovalo več bojišč: vzhodnoslavonsko bojišče, zahodnoslavonsko bojišče, bojišče na Baniji in v Pokolpju, karlovaško in

kordunsko bojišče, liško bojišče, severnodalmatinsko bojišče, južno bojišče in pomorsko bojišče. JLA se ni mogla več naslanjati na svojo defenzivno strategijo oziroma koncept splošnega ljudskega odpora, ker ta ni več zadostoval za notranje spopade. Defenzivno strategijo je zamenjala z ofenzivno, spopadi pa so bili sprva nizko intenzivni. Zaradi takšne strategije JLA je bilo dolgo časa težko določiti, ali gre na Hrvaškem za vojno v klasični obliki, vojna napoved nasprotni strani pa tudi ni bila nikoli objavljena. Frontne črte so se postopoma približevale večjim hrvaškim mestom, tako da so postajali vse bolj ogroženi Gospić, Karlovac, Sisak, Šibenik, Zadar, Vukovar in Osijek. Hrvaške sile so prevzele več vojašnic JLA in s tem prišle do nujno potrebnega orožja za obrambo. Prvi del tretje faze vojne se je končal konec avgusta 1991, ko je JLA okupirala hrvaško vas Kijevo pri Kninu in celotno Baranjo. Preobrat v vojni je predstavljala oktobrska ofenziva JLA, ki pa je naletela na hujši odpor, kot so pričakovali napadalci. Jugoslovanska vojaška mornarica je onespobila vsa hrvaška pristanišča, letalstvo in topništvo pa sta neusmiljeno napadala hrvaška mesta. Ključni dejavnik hrvaškega odpora je bilo večmesečno obleganje mesta Vukovar, ki ga je množica srbskih prostovoljcev zavzela 18. novembra 1991. Dolgotrajno obleganje tega mesta je hrvaški strani ponudilo dragocen čas, ki ga je potrebovala za krepitev svoje obrambe in zaustavitev srbskega prodora. Črnogorski rezervisti v vrstah JLA so v začetku oktobra 1991 napadli dubrovniško primorje, maloštevilna in slabo oborožena obramba v Konavlah in vzdolž obrežja je bila razbita v nekaj dneh, Dubrovnik pa obkoljen s kopnega in z morja. Podobe rušenja in trpljenja Vukovarja in Dubrovnika so spodbudile mednarodno javnost, da je končno spoznala, kdo je napadalec in kdo žrtev. Konec leta 1991 se je razmerje moči začelo nagibati v korist Hrvaške, ki je to izkoristila z ofenzivo za osvobajanje zahodne Slavonije, ki je bila zaključena samo deloma, ker je bilo 2. januarja 1992 v Sarajevu podpisano premirje (Hribernik, 2013).

JLA in srbskim upornikom je do konca leta 1991 uspelo vzpostaviti meje t. i. Republike Srbske Krajine, v katero so se decembra 1991 združile vse tri srbske avtonomne pokrajine na Hrvaškem. Kljub vsemu pa Hrvaška vojaško ni bila poražena, delno zaradi nesposobnosti JLA, delno pa zaradi odločnosti hrvaškega naroda, ki je pokazal pripravljenost, da brani svojo državo. Dolgoročno je neuspeh JLA, da leta 1991 porazi Hrvaško, pomenil začetek konca ideje o srbski državi na hrvaškem ozemlju (Hribernik, 2013).

4.4 FAZA MIRU IN FAZA POGAJANJ OB VOJAŠKIH SPOPADIH

Konec leta 1991 sta Hrvaška in Srbija sprejeli mirovni načrt Cyrusa Vancea za prihod mirovnih sil OZN na hrvaška območja, ki so jih zavzeli uporni Srbi in JLA. Mirovni načrt je zagotavljal prekinitev ognja in ni predvidel politične rešitve, do katere naj bi prišlo z nadaljnjimi pogajanjmi. JLA in Milošević so načrt sprejeli, ker so bili prepričani, da je treba vojno na Hrvaškem končati in zavarovati teritorialne dosežke z mirovnimi silami OZN, hrvaška stran pa je na drugi strani upala na vrnitev

hrvaških beguncev in postopno reintegracijo okupiranih hrvaških območij. S prihodom Zaščitnih sil OZN (UNPROFOR) na Hrvaško, pod zaščito katerih so prišla okupirana hrvaška območja, se je pričela četrta faza vojne, tj. faza miru pod pokroviteljstvom OZN. Sile in opazovalci OZN so se na Hrvaškem razmestile na štiri območja pod zaščito OZN. Že aprila 1992 je hrvaška vojska poskušala s prodorom do Baranje, ki pa ni bil uspešen. Hrvaške sile so junija 1992 z uspešno akcijo na Miljevškem platoju prisilile srbske sile k umiku iz okolice Šibenika in Vodice. Mesec dni kasneje je hrvaška vojska pričela z operacijo »Tiger«, s katero je osvobodila dubrovniško primorje in njegovo zaledje (Hribernik, 2013).

Nova faza vojne oz. faza pogajanj ob vojaških spopadih, se je pričela z operacijo »Maslenica«, in sicer 22. januarja 1993, ko so hrvaške sile želele potisniti Srbe s ključnih točk okrog Maslenice, letališča Zemunik in jezua hidroelektrarne Peruča. Operacija je bila štiri dni kasneje zaustavljena, pri čemer pa njeni cilji niso bili doseženi. Hrvaška stran je konec januarja tako izvedla osvobajanje jezua Peruča in njegove okolice. V tej fazi vojne je ob hkratnih vojaških akcijah prišlo tudi do nekaterih sporazumov s srbsko stranjo (Daruvarski, Erdutski in Zagrebški sporazum). Hrvaške sile so 9. septembra 1993 pričele z akcijo osvobajanja Medaškega žepa pri Gospiću. V operativnem smislu je operacija prinesla uspeh, v političnem pa je za Hrvaško pomenila škodo, saj so jo nekateri vplivni krogi v mednarodni skupnosti obtožili za agresijo in kršitev premirja. Hrvaška je aktivno sodelovala tudi v vojni v BiH, ki je bila v nekem smislu nadaljevanje vojne na Hrvaškem. Hrvaške sile so postopoma osvobajale ozemlje v jugozahodni Bosni, ob hrvaški meji in tako pripravljale teren za končni obračun s hrvaškimi Srbi (Hribernik, 2013).

4.5 FAZA ZAKLJUČNIH OPERACIJ

Zadnja faza vojne se je pričela 1. maja 1995 z operacijo »Blisk«, ko sta hrvaška vojska in policija v enem dnevu in pol osvobodili del zahodne Slavonije, ki je bil še pod nadzorom Srbov. Večji del tamkajšnjih Srbov je zbežal v Bosno, uporni Srbi pa so iz maščevanja raketirali Zagreb. Sledil je odziv Varnostnega sveta OZN, ki je obsodil hrvaško akcijo, vendar pa je zaradi srbskega maščevanja mednarodna skupnost hitro sprejela novo stanje. Krajinski Srbi niso hoteli sprejeti pogajanj o statusu Krajine znotraj Hrvaške, zavrnili so tudi ponudbo mednarodne skupnosti, ki jo je vseboval t. i. načrt Z-4. Na sestanku hrvaških predstavnikov in krajinskih Srbov, 2. avgusta 1995 v Ženevi, je hrvaška stran ponudila vrsto predlogov, ki pa jih srbska ni želela sprejeti oziroma jih je, ko je bilo že prepozno. Zgodaj zjutraj 4. avgusta 1995, se je pričela operacija »Nevihta«, v kateri je hrvaška vojska napadla 630 kilometrov široko frontno črto, ki so jo branili krajinski Srbi. Že prvi dan akcije so bile prebite prve srbske črte, drugi dan pa je bil zavzet Knin, s čimer je simbolično in tudi dejansko prenehala obstajati Republika Srbska Krajina. Srbski odpor je popolnoma prenehal čez dva dni. V vsesplošni paniki se je skupaj s krajinsko vojsko umaknila

tudi večina srbskega prebivalstva, ostali so samo starejši prebivalci. Sledili so pomori več sto srbskih civilistov ter ropanje in požiganje zapuščenega premoženja. Ob operaciji »Nevihta« je prišlo tudi do spopadov na ločitveni črti v vzhodni Slavoniji, Baranji in v zahodnem Sremu, vendar nobena od sprtih strani ni prešla v ofenzivo. Ta fronta je bila zelo občutljiva zaradi možnosti vmešavanja ZRJ v spopad, zato je mednarodna skupnost pod vodstvom ZDA odločno ukrepala proti zaostrovanju napetosti na tej fronti – najprej s podpisom premirja, kasneje pa z Erdutskim sporazumom, s katerim se je začela mirna reintegracija vzhodne Slavonije, Baranje in zahodnega Srema v ustavno-pravno ureditev Hrvaške, ki se je zaključila 15. januarja 1998 (Hribernik, 2013).

5 VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI

9. novembra 1990 so bile v BiH v pripravi prve svobodne volitve. Tri glavne skupnosti, kot so Muslimani, Srbi in Hrvati, so ustanovile ločene politične stranke. Muslimani so ustanovili Stranko demokratične akcije (SDA), ki jo je vodil Alija Izetbegović, Srbi so ustanovili Srbsko demokratsko stranko (SDS), katere vodja je bil Radovan Karadžić, Hrvati so ustanovili bosansko podružnico HDZ (HDZ-BiH) (Silber in Little, 1996). Volitve so bile izvedene 18. novembra 1990 in največ sedežev so dobile prav te stranke (Muslimani so dobili 86 poslanskih mest, Srbi 72 poslanskih mest in Hrvati 44 poslanskih mest) (Kolenović, 2010).

29. februarja in 1. marca 1992 je bil v republiki pod mednarodnim nadzorom organiziran referendum, s katerim bi lahko mednarodna skupnost dokončno priznala BiH kot neodvisno državo. V prid neodvisnosti države se je izreklo kar 99,43 % ljudi, ki so se udeležili referenduma. Referenduma se je udeležilo 63,4 % volilnih upravičencev, kar pomeni, da se ga srbsko prebivalstvo ni udeležilo. Kot voditelj SDA je Alija Izetbegović 3. marca 1992 razglasil neodvisnost BiH. SDS je tej razglasitvi nasprotovala in z dnem 27. marca 1992 so Srbi razglasili ustanovitev Republike Srbske v BiH. Vlada BiH je to močno obsodila, v dneh priznavanja statusa neodvisnosti BiH s strani ES in ZDA, pa so srbske sile že začele z udori na ozemlje BiH (Kolenović, 2010).

5.1 PRVA FAZA SPOPADOV: LETO 1992

Paravojaške enote iz Srbije in JLA so v obdobju med 27. marcem 1992 in 4. aprilom 1992 začele nasilno preganjati muslimanske prebivalce ter začele izvajati etnično čiščenje. Za orožje in bojevanje sposobne moške so ločili od ostalih in jih pobili. Pobitih naj bi bilo najmanj 35.000 ljudi. Politični in kulturni vrh so pobili, ženske in otroke pa so pregnali iz domov. Visoki komisariat ZN za begunce je poročal, da je bilo 420.000 ljudi pregnanih iz domov, dnevno pa so bosanski Srbi izropali in porušili

na stotine muslimanskih hiš (Pirjevec, 2003). Muslimani so začeli odgovarjati na takšna početja in v maju 1992 pričeli izvajati napade na srbsko ozemlje, in sicer na vas Glogova, Zalazje, Fakoviči, Brežani in Ratkoviči (Honig in Both, 1997). Srbi so istočasno povečevali svoj teror na območje Zvornika, preko Foče vse do Višegrada, posledično je iz teh vasi pobegnilo kar 95 % tamkajšnjega muslimanskega prebivalstva (Malcolm v Šterbenc, 2000).

Julija tega leta so se začeli »prebujati« tudi Hrvati. Z ustanovitvijo svoje države Hrvaške skupnosti Herceg – Bosne so ustanovili tudi svoje oborožene sile. Zaradi nestrinjanja Bošnjakov z ustanovitvijo Herceg – Bosne so začeli Hrvati sklepati sporazume s Srbi (Pirjevec, 2003). Oktobra 1992 so bosansko-srbske oborožene sile že zasedle mesto Jajce, kar je povzročilo še večja nesoglasja med Bošnjaki in Hrvati v BiH. Kljub slabi volji sta predsednika Izetbegović in Tudjman podpisala sporazum in sprejela skupno poveljstvo oboroženih sil. Temu sta dodala še sprostitev prometa med Hercegovino in Bosno (Pirjevec, 2003). Kljub hrvaškemu sporazumu z Bošnjaki so Hrvati že konec leta (dokončno pa leta 1993) postali srbski partnerji pri obleganju Sarajeva, pa čeprav so bili uradno še vedno zavezniki Bošnjakov (Silber in Little, 1996).

5.2 DRUGA FAZA SPOPADOV: LETO 1993

Februarja 1993 je bila v Ženevi sklicana konferenca o bivši Jugoslaviji. Udeležili so se je predstavniki vseh treh sprtih narodov ter politiki sosednje Jugoslavije in Hrvaške. Konferenca je bila pomembna zaradi predstavitve Vance-Ownovega načrta, ki je predvideval brezpogojno in takojšnje premirje pod okriljem OZN ter demilitarizacijo dežele. Priznaval je obstoj treh konstitutivnih narodov v BiH in predlagal njeno razdelitev na deset pokrajin. Vsaka bi imela svojo policijo in skupščino, skupni bi jim bili samo zunanja in obrambna politika. Muslimanom je bilo obljubljenih 32,3 % ozemlja, Hrvatom 24,5 % in Srbom 42,3 % ozemlja. Muslimani in Srbi so se takšni delitvi ozemlja zelo upirali, Hrvati pa so bili s takšno delitvijo kar zadovoljni (Pirjevec, 2003). Vance-Ownov mirovni načrt je padel v vodo, saj ga bosanski Srbi nikakor niso hoteli podpisati, kasneje so se mu odpovedale tudi ZDA (Kolenović, 2010).

Hrvati, ki jim je bil načrt po godu, so na ozemljih, ki naj bi jim pripadla po tem načrtu, pričeli postavljati mestne zapore, na vodilne položaje so začeli postavljati Hrvate ter uvajati svoj denar ter domovinske simbole. Tem ukrepom so sledili tudi nasilno izseljevanje Muslimanov iz t. i. hrvaških kantonov. Ker prebivalstvo ni želelo zapustiti svojih domov, je konflikt vodil v zelo resen spor med Muslimani in Hrvati, ki se je razširil skozi osrednji del Bosne (Kolenović, 2010).

5.3 TRETJA FAZA SPOPADOV: LETO 1994

Po pogajanjih v Ženevi se razmere nikakor niso umirile. Tega leta se je začelo resno obkoljevanje Sarajeva, in sicer so 5. februarja bosanski Srbi napadli sarajevsko tržnico, kjer je umrlo 67 ljudi. NATO je v odgovor bosansko-srbskim oboroženim silam zato postavil ultimatum in od srbske strani zahteval, da v desetih dneh umakne svoje težko orožje 20 kilometrov od mestnega središča ali naj ga postavi pod nadzor OZN. Če tega ne storijo, bo prišlo do letalskih napadov s strani NATO. Srbi so ta ultimatum sprejeli šele po tem, ko je v Sarajevo že prispelo več sto ruskih pripadnikov modrih čelad. V tem času si je NATO tudi zelo prizadeval za spravo med Hrvati in Muslimani, ki so se še vedno bojevali. Od Hrvatov je zahteval, da naj umaknejo svojo vojsko ali pa bo posledično utrpela osamitev, gospodarski propad in vojskovanje brez konca. Hrvaška v tem času ni pričakovala pomoči mednarodne skupnosti pri umiku srbske vojske s Hrvaške, ko pa njena vojska še vedno ostaja v BiH. Šele s pomočjo zunanjih pogajalcev se je rešil muslimansko-hrvaški spor in sicer s podpisom Washingtonskega sporazuma in ustanovitvijo Federacije Bosne in Hercegovine, ki je ozemlje razdelila na kantone. Ta sporazum je bil podpisan 18. marca (Silber in Little, 1996).

S premirjem med dvema narodoma pa še ni bila odpravljena želja Srbov po vse večjem delu ozemlja. Srbi so pričeli z obleganjem mesta Goražde in širili nasilje po ostalih vaseh. Zaradi nespoštovanja ultimata s strani NATO je le-ta 11. aprila bombardiral poveljniški bunker srbskega topništva. Po tem dogodku so bila srbska obleganja za kratek čas ustavljena. Formalno je Srbija sicer prekinila stike z bosanskimi Srbi, v resnici pa jih je ves čas oskrbovala z orožjem (Silber in Little, 1996).

5.4 ČETRТА FAZA SPOPADOV: LETO 1995

Najbolj drastična in brutalna je sredina leta 1995. Mesec julij je najbolj »krvav mesec« v Evropi po koncu II. svetovne vojne. Bosansko-srbske sile so v četrtek, 6. julija, začele z ofenzivo proti Srebrenici in jo do 11. julija tudi osvojile. Samo v nekaj dneh je v tem mestu prišlo do zelo velikih zločinov, ki so bili storjeni zoper domače prebivalstvo. Bosansko-srbske enote so pobile in poklale več tisoč moških, le malo ljudem je uspelo pobegniti. Mednarodna skupnost in Urad visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice (UNHCR) sta bila nepripravljena na tolikšno žalost in še večje število beguncev. Srbi so z osvajanjem mest nadaljevali in zasedli še mesto Žepa. Razmere so bile hude, zato je bil 22. julija na novo oživiljen sporazum o vojaškem zavezništvu med Muslimani in Hrvati, ki je določal pomoč med narodoma in njuno tesno sodelovanje (Pirjevec, 2003).

Množične smrti, neskončno trpljenje, rušenje in uničevanje mest so končno resno predramili NATO, da je začel s konkretnimi letalskimi napadi proti bosanskim

Srbom. Ko je imela vojska Federacije BiH v svoji lasti 51 % ozemlja, so se začela mirovna pogajanja v Daytonu. Mirovni sporazum o prenehanju vojne je bil podpisan 14. decembra v Parizu in je določil, da je Bosna in Hercegovina celovita država, njena prestolnica je Sarajevo. Federaciji BiH (skupnosti Hrvatov in Muslimanov) je pripadlo 51 % ozemlja BiH, Republiki Srbski pa je pripadlo 49 % ozemlja BiH (Kolenović, 2010).

6 VOJNA NA KOSOVU IN NAPAD NATA NA ZRJ

V Jugoslaviji, komunistični federaciji, je imelo Kosovo avtonomen status v okviru Srbije, ene izmed šestih republik. Avtonomen status Kosova in Vojvodine je imel poleg priznavanja manjšinskih pravic za tam živeče etnične skupine nedvomno tudi pomembno vlogo pri vzpostavljanju ravnovesja v državi, saj je nekoliko zajezil premoč Srbije kot največje republike. Obseg avtonomije se je sicer pogosto spreminjal z ustavnimi spremembami in resnično avtonomnost je pokrajina pridobivala šele z revizijami ustave leta 1969, 1971 in zlasti 1974, ko se je njena avtonomija precej okrepila. Na Kosovu je to pomenilo predvsem rast pravic albanskega prebivalstva (Toplišek, 2009).

S konceptom federalne enote, ki jo je uvedla Ustava SFRJ iz leta 1974, je Kosovo postalo nekakšna kvazi republika s skoraj vsemi atributi prave republike, razen pravice do odcepitve, kar je bila glavna razlika med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi, tj. manjšinami ljudstev, ki so domovino že imele zunaj Jugoslavije kot na primer Albanci. Te etnične skupine niso bile upravičene do svoje republike. Na ta način je bila kosovskim Albancem seveda učinkovito in tudi teoretično onemogočena eventualna odcepitev (Toplišek, 2009).

Do leta 1989 je imela regija torej status avtonomne pokrajine nekdanje SFRJ. Tega leta je prišel na oblast Slobodan Milošević, ki je razveljavil status Kosova kot avtonomne pokrajine in jo podredil Srbiji. Kosovski Albanci so tej potezi odločno nasprotovali in bojkotirali srbsko oblast. Spor za ozemlje Kosova je tako dosegel svoj vrhunec. V tretji Jugoslaviji – ZRJ, federaciji dveh republik, ki sta še preostali v skupni državi Črne gore in Srbije, Kosovo tako ni imelo več posebnega avtonomnega statusa. To stanje je tudi mednarodna skupnost v praksi priznavala kot povsem legitimno. V Daytonu leta 1995 so ZDA namreč sprejele Miloševićevo utemeljitev, »da je kosovsko vprašanje (za razliko od Bosne) notranji problem, o katerem ni kaj razpravljati« (Pirjevec, 2003, str. 451).

Ignoranca kosovskega vprašanja v Daytonu je spričo neuresničenih pričakovanj albanske javnosti utrla pot radikalizaciji med Albanci na Kosovu, ki so jo na plan izbili radikalnejši politiki, hkrati pa je Dayton omogočil Miloševiću, da se je lahko končno popolnoma osredotočil na Kosovo. Tako se je leta 1996 začela odkrita

oborožena vstaja, ki je bila sprva sicer precej omejena, toda kmalu je Osvobodilna vojska Kosova (OVK) s svojimi akcijami že izzvala oster odziv režima (OVK je bila še leta 1998 s strani ZDA klasificirana kot teroristična organizacija) (Toplišek, 2009).

Stopnjujoče se spirale nasilja in vse večjega števila žrtev mednarodna skupnost ni mogla več opredeljevati le kot notranjega vprašanja Srbije oziroma ZRJ. Razmere na Kosovu in njegov status je torej pridobil mednarodno pozornost. V letu 1998 je namreč v krvavih spopadih med srbskimi in policijskimi silami ter silami OVK umrlo več kot 1.500 kosovskih Albancev, okrog 400.000 ljudi pa je bilo prisiljenih zapustiti svoje domove. Mednarodna skupnost je izrazila zaskrbljenost zaradi nasilja in dejstva, da bi se nasilje ter humanitarna katastrofa razširila tudi v sosednje pokrajine (Cimbala in Foster, 2010).

Stanje v regiji se kljub številnim diplomatskim naporom in zahtevam za ustavitev nasilja ni izboljšalo. OZN je z Resolucijo Varnostnega sveta 1160 (*Security Council Resolution 1160*, S/RES/1160/1998), ki je bila sprejeta 31. marca 1998, obe strani pozval, naj nujno vstopita v pomenljiv dialog o vprašanju političnega statusa (Varnostni svet 1998, 4. odstavek). Hkrati je svetovna organizacija na istem mestu, ob spoštovanju ozemeljske celovitosti ZRJ, videla rešitev v in tudi izrazila podporo za »izboljšani status Kosova, ki bi vključeval krepko večjo stopnjo avtonomije in pomembno samoupravo« (Varnostni svet 1998, 5. odstavek) (Toplišek, 2009).

V Varnostnem svetu ZN je bilo moč računati na ruski ali kitajski veto pri sprejemanju odločnejših politik, zato so se Američani vse bolj zatekali k NATU, ki je 13. oktobra 1998 napovedal vojaško akcijo, če beograjski režim ne konča operacij v pokrajini in ji prizna avtonomijo. Ta poteza je skupaj z diplomatskimi prizadevanji v zadnjih trenutkih prisilila Miloševićev režim v sprejetje zahtev in napad je bil preklican (Kusterbajn, 2012).

Varnostni svet ZN je v okviru diplomatskih prizadevanj za ustavitev nasilja sprejel resolucijo 1199, v kateri je zahteval takojšnjo zaustavitev spopadov obeh sprtih strani in nemoteno vrnitev vseh beguncev. V nadaljnjih diplomatskih prizadevanjih je bilo dogovorjeno, da bo OVSE nosilec opazovalne misije na Kosovu, ki bo spremljala izpolnjevanje zahtev sprtih strani na kopnem, NATO pa bo vodil nadzor iz zraka. Nasilje se je spet začelo stopnjevati v začetku leta 1999. Nadaljnje aktivnosti za zaježitev nasilja so bile neuspešne, vključno s pogajanja v Rambouilletu in Parizu, kjer ni prišlo do podpisa sporazuma s srbske strani. Mednarodna skupnost je po pogajanjih, ki so potekala 20. marca 1999, odpoklicala opazovalne misije, in sicer po tem, ko je srbska stran še povečala svojo vojaško prisotnost na Kosovu. To je bil tudi povod, da je NATO začel vojaško operacijo v ZRJ in 23. marca 1999 izdal ukaz za zračni napad (Kusterbajn, 2012).

6.1 NAPAD NATA NA ZRJ

NATO je 24. marca 1999 začel z zračnimi napadi na ZRJ z namenom preprečiti humanitarno katastrofo in zaustaviti Miloševićev režim, ki je načrtno izvajal pritiske in nasilje nad kosovskimi Albanci. Skozi vseh 78 dni napadov je NATO deloval enotno in napadal le vojaške cilje ter s sodobnimi vojaškimi sistemi zagotavljal minimalno število civilnih žrtev. Napadi in izbira ciljev so bili dobro načrtovani in izpeljani na več nivojih poveljniške strukture z namenom zagotavljanja minimalne spremljevalne škode. Obenem je zavezništvo aktivno tudi reševalo krizo z begunci v sosednji Albaniji in Makedoniji (Kusterbajn, 2012).

Za reševanje krize, zaustavitev nasilja in etničnega čiščenja med prebivalstvom Kosova je NATO na izrednem zasedanju Severnoatlantskega sveta 12. aprila 1999 predstavil cilje in ukrepe za njihovo uresničenje, ki so jih potrdili tudi voditelji držav članic na Washingtonskem vrhu 23. aprila 1999. Cilji in ukrepi so zajemali (v Kusterbajn, 2012):

- ustavitev vseh vojaških aktivnosti ter takojšnje prenehanje nasilja in zatiranja,
- umik vojaških, policijskih in paravojaških sil s Kosova,
- namestitve mednarodnih vojaških sil na ozemlje Kosova,
- brezpogojno in varno vrnitev vseh beguncev ter dostop do pomoči mednarodnih človekoljubnih organizacij,
- oblikovanje okvirne politične ureditve za Kosovo v skladu z mednarodnim pravom in ustanovno listino Združenih narodov (UL ZN).

NATO je končal z operacijo in letalskimi napadi 10. junija 1999, po tem, ko so srbske sile začele s popolnim umikom z ozemlja Kosova. Umik je potekal v skladu z vojaško-tehničnim sporazumom med zavezništvom in ZRJ. Tako je Milošević sprejel vse ukrepe za politično razrešitev krize na Kosovu in mednarodna skupnost je lahko začela s svojimi dejavnostmi za ohranjanje miru na Kosovu. V ta namen je VS ZN 10. junija 1999 sprejel resolucijo 1244, ki je zagotovila mandat za vzpostavitev mednarodne civilne uprave na Kosovu. Sprejet je bil tudi mandat za napotitev mednarodnih sil na Kosovo pod vodstvom zavezništva. NATO je na podlagi 7. poglavja UL ZN in resolucije 1244 ustanovil sile KFOR (Vegič, 2005).

7 ZAKLJUČKI

Modeli, ki pojasnjujejo vzroke za razpad SFRJ in smo jih obravnavali v diplomskem delu, so kulturni model, etnično sovraštvo, model enake krivde in nacionalizmov voditeljev, krivda medijev in propagande, ekonomski in ideološki model.

Kulturni modeli obravnavajo etnične skupnosti, religijo in vprašanje jugoslovanske identitete. Etnična identiteta je kolektivna podobnost med člani neke skupnosti in njihova različnost v odnosu do neke druge skupnosti. Etnična pripadnost je osnova za potencialno oblikovanje naroda in lahko vodi tudi do nasilja. Po Meštroviću et al. (1993a) imajo vsi v preteklosti potlačeni narodi SFRJ svojo kulturo in t. i. "značilnosti srca, ki se razlikujejo od zahodnih. Na področju bivše SFRJ se stekajo katolicizem, vzhodno pravoslavje in islamska vera v občutljivo ravnotežje. Fine (1994) v ta namen analizira vpliv religije vse od naselitve Turkov leta 1463 do prihoda avstro-ogrskih sil leta 1878, Donia (1994) pa od prihoda avstro-ogrskih sil do razpada SFRJ. Oba trdita, da ni dokazov o etničnih in religijskih konfliktih med Srbi, Hrvati in Muslimani, živečimi v Bosni. Bivša SFRJ je tudi primer neuspešnih integrativnih procesov, ki naj bi pripeljali do oblikovanja skupne državne identitete. Kohn (1967) je izpostavil, da je težko pričakovati uspešno oblikovanje etnično raznolike države, kjer bi ljudje prevzeli in usvojili skupno identiteto. Ob tem pa različni avtorji poudarjajo, da skoraj ni evidence, kjer naj bi te razlike predstavljale zadostno osnovo nacionalističnim težnjam.

Znanstveniki, ki so se sistematično lotili preučevanja **etničnega sovraštva** med različnimi jugoslovanskimi narodi, so na podlagi zgodovinskih argumentov ovrgli »mit o stoletju starih sovražnostih« med njimi. Podatke o nasilju med jugoslovanskimi etničnimi skupinami je možno zaslediti šele v 20. stoletju, ob razpadu SFRJ.

Model enake krivde predpostavlja, da so vsi voditelji bivših republik SFRJ agresivni nacionalisti. Po tem modelu je krivda Miloševića, Tudjmana, Izetbegovića, Kučana, Gligorova in Bulatovića izenačena. Avtorji slovenski in hrvaški nacionalizem označujeta za reaktivna v odnosu do Miloševićevih dejanj. Navajajo, da bi bila potrebna velika ignoranca dejstev, da bi se enačila dejanja Miloševića, ki je od prevzema oblasti leta 1987 grozil in uporabljal vojaško moč pri doseganju svojih ciljev, od dejanj Izetbegovića, ki se je na vsak način skušal izogniti razdružitvi SFRJ in uporabi vojaške sile. Avtorji največjo odgovornost pripisujejo Miloševiću in Tudjmanu z očitki, da sta z željo po etnični nadvladi pognala Jugoslavijo v vojno. Wilkesova (1995) poudari, da večinsko odgovornost nosijo Srbi, CIA je namreč prišla do zaključkov, da so 90 % dejanj t. i. etničnega čiščenja izvedli Srbi, ki so imeli prevladujočo večino v vojski, policiji in na drugih visokih položajih v politiki, sodstvu in gospodarstvu, kar so v času krize izkoristili v svoj prid.

Politične elite so prevzele popoln nadzor nad ključnimi mediji, še posebno nad najvplivnejšo televizijo. Mirovni posredniki in zunanji opazovalci so **medije** v vojnah na območju SFRJ prepoznali kot enega ključnih akterjev, ki so širili sovraštvo in nestrpnost ter vzbujanje občutka ogroženosti. Srbski mediji so svojo propagando utemeljevali na ogroženosti obstoja srbskega naroda in njihovi pravici, da živi v

skupni državi. Tudi hrvaška propaganda je temeljila na izrazitem nacionalizmu, ki je širila strah pred pravoslavljem, še posebno pa pred islamsko vero.

Ekonomske vzroke smo obravnavali po republikah, in sicer je bila Slovenija največji donator v zvezni proračun SFRJ, njena odcepitev pa bi pomenila izgubo najbogatejše republike ravno v času, ko je državo pretresala huda ekonomska kriza. Hrvaška je bila privlačna za Srbe v dveh delih njenega ozemlja, in sicer na kmetijsko in industrijsko razvitem vzhodu (Slavonija) ter pomorsko in turistično razvitem jugu (Dalmacija). Na ozemlju BiH je bilo prisotne veliko vojaške industrije, ekonomski interesi paravojaških enot, ki so delovale na ozemljih BiH, velikosrbska in velikohrvaška težnja po ozemlju BiH, ki bi priključili njena obsežna ozemlja in bi posledično državi imeli ekonomske koristi. Slab ekonomski položaj Kosova in velika ekonomska kriza v ZRJ, so eden glavnih vzrokov tudi za spopad na Kosovu.

Med **ideološke vzroke** prištevamo vzpon nacionalizmov. Na ozemlju SFRJ so se skozi zgodovino pojavljali različni nacionalizmi, tako religijski kot tudi etnični. Ideja velike Srbije se je že pojavljala v zgodovini in ob pričetku jugoslovanske krize so te ideje ponovno obudili nacionalisti in sprožili val nacionalizmov, ki je omogočil poudarjanje nacionalne identitete in zahtev po ozemlju na podlagi kvazi zgodovinskih argumentov. Tudi hrvaško zgodovino prežema ideja velike Hrvaške. Leta 1990 pride na oblast nacionalistična stranka HDZ pod vodstvom Tudjmana, ki si je prizadeval mobilizirati hrvaško ljudstvo ter ga braniti pred Miloševićevo politiko, ki je imela vpliv na srbsko naseljena območja na Hrvaškem. Njen nacionalizem je močno odtujil srbsko skupnost in prispeval k začetku vojne na Hrvaškem leta 1991.

Oborožene nastope proti demokratičnim spremembam v Sloveniji in na Hrvaškem so JLA pričele pripravljati že po prvih večstrankarskih volitvah leta 1990. **Desetdnevna vojna v Sloveniji** se je pričela 27. junija 1991, le dva dni po tem, ko je slovenska skupščina sprejela Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije.

S pomočjo srbske propagande, ki je dosegala hrvaške Srbe, je JLA pripravljala tudi **napad na Hrvaško**. Miloševićeva agresivna politika je ščuvala hrvaške Srbe v oborožen odpor in nameravala pokoriti Hrvaško, ali pa ji vsaj odvzeti del njenega ozemlja. V diplomskem delu smo obravnavali različne faze vojne, ki so trajale med letoma 1990 in 1995.

Leta 1992 so bile tudi v BiH prve svobodne volitve, kjer so Muslimani, Srbi in Hrvati ustanovili ločene politične stranke. **Vojaški spopadi v BiH** se tako pričnejo leta 1992 in trajajo vse do leta 1995, ko je bil 14. decembra tega leta v Parizu končno podpisan sporazum o prenehanju vojne.

Odkrita oborožena vstaja se je leta 1996 pričela še na **Kosovu**, ki je s svojimi akcijami izzvala oster odziv Miloševićevega režima. Mednarodna skupnost je leta 1998 izrazila zaskrbljenost zaradi nasilja, ki bi se lahko razširilo na sosednja ozemlja. Kljub številnim diplomatskim naporom in zahtevam za ustavitev nasilja se stanje v regiji ni izboljšalo. Posledično je NATO 24. marca 1999 začel z zračnimi napadi na **ZRJ**, ki je vseh 78 dni napadov deloval enotno in napadal vojaške cilje ter zagotavljal minimalno število civilnih žrtev.

Pred pisanjem smo si zastavili dve hipotezi, ki sta pripomogli k boljšemu razumevanju besedila.

H1: Vojne v Jugoslaviji so posledica sovražnosti med njenimi narodi.

H2: Vojne v Jugoslaviji so posledica negativnih nacionalizmov.

Hipoteza 1

Znanstveniki, ki so se sistematično lotili preučevanja etničnega sovraštva med različnimi jugoslovanskimi narodi, so na podlagi zgodovinskih argumentov ovrgli »mit o stoletju starih sovražnostih« med njimi. Podatke o nasilju med jugoslovanskimi etničnimi skupinami je možno zaslediti šele v 20. stoletju, in sicer ob razpadu SFRJ. Na podlagi tega argumenta hipoteze 1 torej ne potrjujemo.

Hipoteza 2

Vzpon nacionalizmov je v znanstvenih delih največkrat povezan s smrtjo Tita, zmanjšanjem vpliva ZKJ in zatonom komunistične ideologije. Nacionalizem je prepričanje, da je moj zatiran narod superioren drugemu narodu. Ideja velike Srbije in velike Hrvaške sta se pojavljali že skozi zgodovino. Nacionalisti so ju ob koncu 80-ih let 20. stoletja uspešno obudili in pri tem sprožili val nacionalizmov. Pri tem so poudarjali nacionalno identiteto in zahtevo po ozemlju na podlagi kvazi zgodovinskih argumentov. Hrvaški in tudi slovenski nacionalizem avtorji sicer označujejo za reaktivna nacionalizma, ki sta vzkli kot odgovor na Miloševićevo agresivno politiko in največ odgovornosti pripisujejo Miloševiću in Tudjmanu z očitki, da sta z željo po etnični nadvladi pognala Jugoslavijo v vojno. Wilkesova (1995) ob tem poudari, da večinsko odgovornost nosijo Srbi, ki so zakrivili 90 % t. i. etničnega čiščenja. Izetbegović je zelo dolgo (predolgo) verjel v obstoj Jugoslavije in se ni pripravil na vojaški spopad v BiH. Za prvo vstajo na Kosovu so poskrbeli radikalni nacionalistični politiki, na katero je Miloševićev režim ostro odgovoril. Hipotezo 2 torej le delno potrjujemo, saj ne moremo enačiti nacionalizmov vseh voditeljev bivših republik SFRJ, med katerimi je bil najbolj uničujoč Milošević.

8 LITERATURA IN VIRI

Almond, M. (1994). *Europe's Backyard War: The War in the Balkans*. London: Heinemann.

Cigar, N. in Meštrović, S. G. (1995). *Genocide in Bosnia: The Policy of »Ethnic Cleansing«*. Texas: College Station, Texas A&M University Press.

Cimbala, S. J. in Foster, P. K. (2010). *Multinational Military Intervention NATO Policy, Strategy and Burden Sharing*. Farnham, Surrey: Ashgate.

Dekič, M. (2012). *Zunanjepolitični aspekti slovenske osamosvojitve*. Pridobljeno 7. 7. 2022 z naslova <https://dk.um.si/Dokument.php?id=51731&lang=slv>.

Donia, R. J. in Fine, J. V. A. (1994). *Bosnia and Hercegovina: A Tradition Betrayed*. New York: Columbia University Press.

Glenny, M. (1994). *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*. New York: Penguin USA.

Goranovič, S. (2000). *Analiza gospodarske situacije ZR Jugoslavije v zadnjem desetletju (1991-2001)*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.

Gow, J. (1992). *Legitimacy and the Military: The Yugoslav Crisis*. London: Pinter Publishers.

Hayes, C. (1955). *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. 5th edition. New York: Macmillan.

Hislope, R. (1996). Intra-ethnic conflict in Croatia and Serbia: Flanking and the consequences for democracy. *East European Quarterly*, 30(4), 474-494.

Homovec, N. (2013). *Nastanek Republike Slovenije*. Pridobljeno 7. 7. 2022 z naslova <https://osrakek.si/wp-content/uploads/2013/11/SEMIMARSKA-NALOGA-NASTANEK-REPUBLIKE-SLOVENIJE-popravljena.pdf>.

Honig, J. W. in Both, N. (1997). *Srebrenica: Record of a War Crime*. New York: Penguin Books.

Hribernik, M. (2013). *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*. Doktorska disertacija, Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

- Joffe, J. (1993). The New Europe: Yesterday's ghosts. *Foreign Affairs*, 72(1), 29-43.
- Jovič, D. (2003). *Jugoslavija, država, koja je odumrla*. Zagreb: Prometej in Beograd: Samizdat.
- Južnič, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Klemenčič, M. (1993), *Acta Geographica Croatica*, 28, 1-245.
- Kohn, H. (1967). *The Idea of Nationalism*. New York: Collier, 2nd edition.
- Kolenović, S. (2010). *Vloga bosansko-srbskih oboroženih sil v vojni v Bosni in Hercegovini: primer Srebrenica*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Kostić, M. (2012). *Vpliv nacionalnih identitet in nacionalizma na razpad SFR Jugoslavije*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Kunovich, R. M. in Hodson, R. (1999). Conflict, Religios Identity, and Ethnic Intolerance in Croatia. *Social Forces*, 78(2), 643-674.
- Kusterbajn, D. (2012). *Vloga zveze NATO in proces odločanja o mirovnem posredovanju na Kosovu*. Diplomsko delo, Maribor: Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
- Lendvai, P. (1991). Yugoslavia without Yugoslavs: The roots of the crisis. Prevod Parcell Lis. *International Affairs*, 67(2), 251-263.
- Magaš, B. in Žanič, I. (2001). *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*. Wales: Creative Print and Design, wales, Ebbw.
- Malcolm, N. (1994). *Bosnia: A Short History*. New York: New York University Press.
- Malešič, M. (2012). Vloga medijev in propagande v vojnah na območju nekdanje Jugoslavije. *Acta Histriae*, 21(4), 855-878.
- Mazower, M. (2008). *Balkan: Od konca Bizanca do danes*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Meštrović, S. G., Letica, S. in Goreta, M. (1993a). *Habits of the Balkan heart: Social Character and the Fall of Communism*. Texas: College Station, Texas A&M University Press.

Meštrović, S. G., Letica, S. in Goreta, M. (1993b). *The Road from Paradise: Prospects for Democracy in Eastern Europe*. Kentucky: Lexington, University of Kentucky Press.

Michnik, A. in Matynia, E. (1991). Nationalism. *Social Research*, 58(4), 757-763.

Moodie, M. (1995). The Balkan Tragedy. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 541, 101-115.

Osredkar, R. (2004). *Ekonomski vzroki oboroženega spopada: primer SFRJ*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Ozkirimli, U. (2000). *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. New York: St. Martin's Press.

Petić, J. (2016). *Obravnava razpada Jugoslavije v socioloških študijah v ZDA v času 1991-1996*. Magistrsko delo, Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.

Petrović, E., Petrović, R. in Simić, A. (1996). Family research and theory in Yugoslavia. *Marriage & Family Review*, 22(3/4), 259-286.

Pirjevec, J. (1995). *Jugoslavija 1918-1992: Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa.

Pirjevec, J. (2003). *Jugoslovanske vojne 1991-2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Roudi, B. (2008). *Osamosvojitve Slovenije: Raziskovalni projekt*. Pridobljeno 7. 7. 2022 z naslova https://bistra.si/images/raziskovalne-naloge/2021/O%C5%A0_Zgodovina_ali_umetnostna_zgodovina_Osamosvojitvena_vojna_za_Slovenijo_skozi_o%C4%8Di_razli%C4%8Dnih_generacij.pdf.

Sekulić, D., Massey, G. in Hodson, R. (1994). Who were the Yugoslavs? Failed sources of a common identity in the former Yugoslavia. *American Sociological Review*, 59(1), 83-97.

Silber, L. in Little, A. (1995). *The Death of Yugoslavia*. New York: Penguin Books Ltd.

Silber, L. in Little, A. (1996). *Smrt Jugoslavije*. Ljubljana: CO Libri.

Smith, A. D. (1981). *Ethnic Revival in the Modern World (Themes in the Social Sciences)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sunic, T. (1994). The persistence of the communist mystique. *The Journal of Social, Political & Economic Studies*, 19(1), 95-102.

Šterbenc, P. (2000). *Odnos pomembnih držav do krize v bivši Jugoslaviji s poudarkom na Bosni in Hercegovini*. Magistrsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Toplišek, M. (2009). *Kosovo: desetletje gradnje miru in pot do neodvisnosti*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Vegič, V. (2005). Vloga Nata v mirovnih operacijah. V Jelušič, L. (ur.), *Mirovne operacije in vloga Slovenije*. *Fakulteta za družbene vede*, 79-96.

Wachtel, B. A. (1998). *Making a Nation, Breaking a Nation. Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*. California, Stanford: Palo Alto, Stanford University Press.

West, R. (1996). *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia*. New York: Carroll & Graf Publishers.

Wilkes, K. (1995). »Great Serbia«. *Contemporary Review*, 267(1556), 113-118.

Woodward, S. (1995). *Balkan Tragedy: The Chaos and Dissolution after the Cold War*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

Županov, J., Sekulić, D. in Šporer, Ž. (1996). A Breakdown of the Civil Order: The Balkan Bloodbath. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 9(3), 401-422.

Žužek, A. (2011). *Pred 21 leti se je Slovenija odločila za samostojnost*. Ljubljana: RTV Slovenija. Pridobljeno 7. 7. 2022 z naslova <https://www.rtvsl.si/slovenija/pred-21-leti-se-je-slovenija-odlocila-za-samostojnost/273168>.